

РЕЗЮМЕТА

на научните трудове на гл. ас. д-р Милка Николова Терзийска-Стефанова, представени за участие в конкурса за „доцент“ по професионално направление 1.2. Педагогика – (Предучилищна педагогика – психолого-педагогически основи на информационната култура), обявен в „Държавен вестник“, бр. 67 от 28.07.2020г.

I. Монография, представена като хабилитационен труд:

1. Терзийска, М. Информационните революции и образованието. Част 1. От Древността до XVIII в. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 2019, 318 с. ISBN 978-954-07-4704-0; COBISS.BG-ID - 1290687460

Дълго време върху обществената мисъл в редица страни, включително и в България, оказваше влияние марксисткото материалистическо разбиране на историята, съгласно което историческият процес е резултат от последователната смяна на развиващите се начини на производство, възникващи и разпадащи се под влияние на вътрешни противоречия. Тези противоречия обхващат материалните производителни сили и обективните, образуващи се на тяхна основа производствени отношения. Съзнанието и лежащата в неговата основа информация, според това разбиране, са надстроечни явления и макар да притежават относителна самостоятелност и да оказват влияние върху начините на производство, са вторичен фактор на историческото развитие.

Според много съвременни учени информационният фактор като цяло в глобално-исторически мащаб е решаващ за разбирането на човешката история и перспективите на развитие на обществото. По тяхно мнение именно информацията, нейният обем и качество определят типа и нивото на цивилизованост и култура на обществото, а информационните ресурси ограничават цивилизацията повече, отколкото физическите. В основата на различните цивилизации лежат мощни *информационни революции*, информационни взривове, а обемът от информация, с която разполага дадена цивилизация, показва какви задачи тя може да реши.

Още в Древността животът на човека и неговото оцеляване е зависел от информацията, която получава от обкръжаващата го среда и умението да се възползва от нея. С напредването на историческото развитие човечеството натрупва все повече информация, която се опитва да зафиксира трайно чрез езика, писмеността и печатното

слово, като по този начин улеснява нейното предаване на следващите поколения чрез образованието и възпитанието. По този начин се гарантира продължаването на развитието на човешката цивилизация и културното издигане на човечеството, тъй като чрез образованието и самообразованието човекът овладява информационните ресурси на своето време и се учи да ги използва за своя и обществена полза.

Изхождайки от тези методологични основи, изследването има за цел да подчертае ролята на информационния фактор и образованието като съществена част от културата в развитието на човешкото общество, тяхната взаимна връзка и зависимост, без да пренебрегва и ролята на материалните условия в развитието на историята. Без да има претенции за изчерпателност, на основата на фактологичния материал, свързан с информационните революции и образованието, авторът не се опитва да направи пълен и изчерпателен обзор на образованието през разглежданите исторически епохи, а по-скоро да очертае тенденциите в тяхната взаимовръзка и зависимост.

В структурно отношение монографията съдържа три глави, всяка от които е посветена на съответната информационна революция и свързаното с нея състояние на образованието в дадената историческа епоха.

Първата информационна революция, свързана с възникването на езика и речта като инструмент за комуникация, води до натрупването на информация и знания за различните области на живота, но прякото езиково общуване като основа на информационния процес ограничавало нивото и обема на знанията и възможностите за тяхното използване в ограничени пространствени ареали.

Езикът е първото най-велико информационно изобретение, което стои в основата на развитието на материалната и духовната култура на човечеството. Предполага се, че успоредно с възникването на езика се създават и първите технологии, свързани с различните сфери на живота на първобитния човек. Сред тях са възпитанието, обучението, социализацията (намиращи се в тази ранна историческа епоха в синкретичен вид, тясно свързани с ежедневно битова и трудова дейност на хората) като средство за приобщаване на младото поколение чрез устното слово към живота на родово-племенното общество и неговите материални и духовни постижения. Тази дейност е била високо ефективна, тъй като е обхващала *всички подрастващи*, към които са били предявявани *единни и непоколебими изисквания*, съзвучни с принципите и традициите в живота на обществото. По този начин е била гарантирана приемствеността между

поколенията като необходимо условие за духовно усъвършенстване и технологичен прогрес.

Втората информационна революция е свързана с изобретяването на писмеността, което позволило да се преодолее ограничеността на речевото общуване и човешката памет и да се увеличат възможностите за натрупване и съхраняване на информацията и знанията. Тяхното фиксиране върху даден носител (първоначално твърд – камък, глина, дърво, кост, а впоследствие мек – папирус, пергамент, хартия) улеснява предаването им от поколение на поколение и го прави възможно не само непосредствено от човек на човек, но и чрез книгите и библиотеките – информационните фондове на човечеството.

С изобретяването на писмеността се свързва възникването на държавите и писмената история на човечеството, развитието на литературата, науката, културата, образованието. Наред с всичко това най-древните, познати ни днес цивилизации, съществували през IV–I хил. пр.н.е. на територията на Южна Азия и частично в Северна Азия, са оставили на човечеството и начините за предаване на културното наследство на поколенията – *организираното възпитание и обучение в специално създадената за това институция – училището*, което на свой ред се развива и *се превръща в двигател на обществения прогрес*.

Изобретяването на *книгопечатането* е една от най-забележителните *информационни технологии*, запазили значението си и до днес. Тя е в основата на **третата информационна революция**, оказала радикално влияние върху всички сфери на живота. За разлика от предишните епохи, в които знанието е достъпно за ограничен кръг от обществото, новата технология открива нови възможности за достъп до многобройни и по-евтини източници на знание на по-широки слоеве от населението, включително и за нисшите социални слоеве. Това води до промени в социалната структура за разпространение на знанията и по косвен път влияе върху социалните, икономическите и политическите промени в обществото.

По-широкото разпространение на информацията и знанията, свързани с въвеждането и разпространението на книгопечатането, разширява информационните граници на човечеството и умствения кръгзор на човека. Новите информационни условия в обществото налагат и **нов тип информационна култура**, която се придобива чрез печатните книги (и печатната продукция въобще) като главно средство за образование и самообразование. Книгопечатането спомага за създаването на едно общо

информационно пространство, в рамките на което се развива културата, науката и образованието на Новото време. С неговото изобретяване човечеството бележи непрекъснат информационен и знаниев напредък, което налага своя отпечатък върху съдържанието на образованието и методите на обучение.

За целите на изследването, което има интердисциплинарен характер, са използвани източници от различни области на науката (история, история на педагогиката и образованието, история на книгата, история на библиотеките, педагогика, философия, психология, информатика, икономика, археология, лингвистика и др.), както традиционни, така и електронни.

2. Терзийска, М. Информационните революции и образованието. Част II. XIX-XXI век. София : УИ „Св. Климент Охридски”, 2020, 262 с., ISBN 978-954-07-4968-6; COBISS.BG-ID - 41173512

Информацията е жизнено необходима за съществуването, успешното функциониране и развитие както на отделния човек, така и на обществото като цяло. Цялата човешка история може да се представи като история на развитието на средствата за натрупване и предаване на информацията.

Непрекъснатото натрупване на информация в хода на общественото развитие води до несъответствие с пропускателната способност на каналите за комуникация и влече след себе си информационните революции. Извършва се качествен скок в начините за преработка на информацията, с което се преодолява несъответствието между количеството на циркулиращата в обществото информация и възможностите за нейното използване. Резултатът от всяка информационна революция е замяната на съществуващата форма на материалния носител на информация с по-съвършена, съответстваща на новия стадий на развитие на обществото. Всяка информационна революция е съпроводена от обществен прогрес (или дори го предопределя), а общественият прогрес на свой ред стимулира извършването или коренната смяна на формата на материалния носител на информация.

В тези процеси изключително голяма и важна е ролята на възпитанието и образованието, без което не би било възможно предаването и развитието на културните достижения на човечеството, а оттук и научно-техническият и технологичен напредък на обществото. Средствата за комуникация, също както и образованието, се определят

като средства на властта¹. Доколко това е така? Какви са конкретните прояви на това взаимодействие през разглеждания исторически период? Настоящото изследване търси отговор на тези въпроси. То си поставя за цел да изследва влиянието на протичащите през XIX–XXI век информационни революции върху тенденциите в развитието на образованието в развитите страни: доколко образованието отговаря на нуждата от знания и формиране на съответната информационна култура на хората през отделните етапи на изследвания исторически период; влиянието върху педагогическата мисъл и формирането на реформаторските образователни концепции; делът на грамотност сред населението; образованието на двата пола (момичета и момчета) и малцинствените групи; учебно съдържание; методика на обучението; образователна структура; типове училища.

Втората част на монографията „Информационните революции и образованието“ продължава да изследва въпросите, поставени в първата част, но в друг исторически период (XIX – XXI век). Изследването съдържа две глави: първата е посветена на четвъртата информационна революция, а втората – на петата и шестата.

Първата глава обхваща XIX – първата половина на XX в. Книгопечатането, открито като технология в предишната историческа епоха (третата информационна революция), допринася много за развитието на науките и небивалия ръст на научно-техническите открития. Техен резултат е бурното развитие на индустриалната революция, чиято характерна черта е преходът от предимно аграрна икономика към промишлено производство. Централната сила на индустриалната революция е *електричеството*, намерило приложение във всички останали области на живота. То е свързано с изобретяването и все по-масовото използване и разпространение на *новите средства за информационна комуникация* (телеграфа, телефона, радиото и телевизията), които способстват за формирането на новия етап от развитието на обществото, известен като *четвърта информационна революция*.

Новите средства за информация и комуникация (към които могат да се включат и фотографията, киното, звукозаписът) разрешават проблема за дистанционния обмен на съобщения на огромно множество от хора и позволяват да се увеличи няколко пъти скоростта на предаване на информацията. Това значително повишава тяхната роля като механизъм за разпространение на съобщения и знания на големи територии и

---

¹Fang, Irving E. A History of Mass Communication: Six Information Revolutions. Boston: Focal Press, 1997, с. 56.

достъпността на членовете на обществото до тях, а оттук и тяхното влияние върху формирането на индивидуалното и общественото съзнание.

Наред с новите средства за информация и комуникация продължава своето съществуване и развитие *печатът* със своята продукция (книги, списания и вестници), която, благодарение на масовото задължително училищно образование, става все по-достъпна за широки слоеве от населението. С развитието на научно-техническия прогрес съдържанието на образованието се усложнява и обогатява, а неговата продължителност нараства.

Индустриалната революция на свой ред води до редица социални, политически и културни промени в обществата и държавите, в които тя се разгръща. Сред най-значителните социални последици е въвличането на децата и жените в производството, което оказва влияние върху възможностите за тяхното образование. В областта на културните преобразувания, освен предизвиканите от новите средства за информация и комуникация, се извършват редица реформи в образованието, с които се цели то да отговори на изискванията на Новото време. Сред големите постижения на XIX в. в областта на образованието е откриването на достъпа на жените до средното и висшето училище, както и до различни сфери на професионална дейност, които векове наред са били запазена територия за мъжете.

С нарастващото значение на информацията като средство за въздействие върху развитието на обществото и държавата се преминава към новия етап на развитие, в който средствата за масова информация и комуникация започват да играят все по-голяма роля за формирането на масовата култура на обществото и да съперничат на училището като институция, призвана да образова и да възпитава подрастващите поколения. Четвъртата информационна революция плавно преминава в петата информационна революция – революцията на информационните технологии.

Втората глава разглежда *петата и шестата информационни революции*. Те не са разделени в отделни глави, защото и двете се разгръщат в рамките на няколко десетилетия (втората половина на XX – началото на XXI в.) и процесите, зародили се в петата информационна революция плавно преминават и продължават своето развитие в шестата. Това е ерата на електрониката, на изобретяването на *електронната изчислителна техника, появата на персоналния компютър, създаването на мрежите от връзки и телекомуникации*. Тези изобретения преобразуват начините за обработка, организация и разпространение на непрекъснато нарастващата по количество

информация. Това преобразява коренно възможностите на човека за ефективно използване на информационните ресурси. Работата с информацията в електронен вид позволява да се обезпечи практически нейното неограничено разпространение. Ако *главен резултат от четвъртата информационна революция е преодоляването на пространствата, то петата и шестата информационна революция преодоляват времето благодарение на гигантската скорост и обема на предаваната и обработваема информация.*

Успоредно с това нараства и значението на информацията в обществото и държавата и превръщането ѝ в *един от най-важните фактори за глобалното икономическо, политическо, социално и културно развитие.* Нараства икономическата и политическата мощ на страните, които развиват и използват по най-ефективен начин възможностите на новите информационни и комуникационни технологии. Тези общества преминават към своя нов период на развитие – информационния.

„Ерата на информацията“ ражда и понятието **информационна култура.** Разгледани са различните подходи към неговото изясняване в зависимост от страната и научната област, както и разграничаването му от други сродни, но не идентични понятия (например „информационна грамотност“, „компютърна грамотност“, „медийна грамотност“ и др.).

Поради бурната скорост, с която се развиват новите информационни и комуникационни технологии, нарастват образователните изисквания към съвременния човек и към **формирането на неговата информационна култура.** На мястото на остарялата парадигма „образование за цял живот“ идва новата – „образование през целия живот“. Информационното общество, основано на знанията, има нужда преди всичко от висококвалифицирани специалисти, затова някои учени виждат сърцевината на **шестата интегрирана информационно-технологична революция като революция в образованието².** Знанието винаги е било изключително важно за човешкия прогрес, но особено много нараства неговото значение в съвременните условия на глобални трансформации и ускорено развитие на новите информационни и комуникационни технологии. Подчертава се, че от съвременните научни знания ще могат да се възползват професионално и ефективно само тези лица, социални и професионални групи, които са *достатъчно подготвени за това и притежават социални и технологични възможности*

---

² Ракитов, А. И. Информация, наука, технология в глобалных исторических изменениях / А. И. Ракитов. Москва: ИНИОН РАН, 1998, с. 55–56.

за реализацията на тези знания. Готово ли е съвременното училище да отговори на тези належащи изисквания на общественно-историческото развитие? Авторът се опитва да отговори на този въпрос, изследвайки съвременното състояние и тенденциите в развитието на образованието в света. Подчертава се изключително важната роля не само на технологизирането (което е неизбежно на този етап на развитие), но и на хуманизирането на образователния процес с оглед опазването и развитието на най-важния капитал на обществото – човешкия. Доминантна на новата световна информационна политика стават не технологиите и даже не самата информация, а нейният създател и краен потребител – човекът.

Съвременният човек се нуждае не само от нови практически навици и теоретични знания, но и от способности за постоянно усъвършенстване на тези знания. Затова е необходимо *да се развива културата за непрекъснато обучение и възпитание в контекста на киберсоциализация през целия живот*, имайки предвид, че новите технологии трансформират рамките на традиционния образователен процес. Необходимо е също така *постоянно да се повишава нивото на информационната култура на хората от всички възрасти*, съответстваща на технологичното ниво на развитие на информационното общество. За ефективното използване на възможностите на новите технологии специалистите в сферата на образованието трябва да изследват, развиват и активно да прилагат знанията на киберпсихологията и киберпедагогиката.

Проблемът и предизвикателството пред съвременното образование и пред обществото като цяло не е техниката и технологиите. Историята показва, че човечеството се е справяло винаги с новите предизвикателства на техническия прогрес. Проблемът е в човешкия капитал, в неговото качествено развитие и усъвършенстване по посока на висшите общочовешки добродетели. Предизвикателство пред съвременното образование е да не изпадне в технократизъм, а да запази духа на традиционните ценности, помогнали на човечеството да се съхрани и да гради своята хилядолетна културна история.

Както и в първата част, за целите на изследването, което има интердисциплинарен характер, са използвани източници от различни области на науката (история, история на педагогиката и образованието, история на книгата, педагогика, философия, психология, социология, информатика, икономика и др.), както традиционни, така и електронни.

II. Публикувани монографии, които не са представени като основен хабилитационен труд:

3. Терзийска, М. Детството – познато и непознато (От инфантицида до дигиталното детство). София : Издателство „Веда Словена – ЖГ“, 2018. 370 с., ISBN 978-954-8846-43-1; COBISS.BG-ID - 1290759652

Детството има самостоятелна културно-историческа ценност поради неговия особен принос във формирането на човешката култура. Известният руски изследовател на детството Игор Семьонович Кон подчертава, че детето не е просто обект на възпитание, социализация и други външни въздействия от страна на възрастните, а е самосъзнателен, активен субект на жизнедеятелност. Необходимо е светът на детството *да се разглежда не само като продукт на социализация и обучение от страна на възрастните, но и като автономна социокултурна реалност, своеобразна субкултура, притежаваща собствен език, структура, функции, даже традиции*³.

Въпреки важността на този период в жизнения път на човека, научният интерес към детството се появява на доста късен етап от общественото развитие. В продължение на хилядолетия децата са били сред най-угнетените слоеве на човешкото общество, а периодът на детството се е считал за маловажен и преминаването през него е трябвало да стане колкото се може по-бързо, за да навлезе човек в истинския живот на възрастните. Появата и нарастването на интереса към детството, особено в последните десетилетия, е свидетелство за осъзнаване на неговата ценност.

Въпреки че в резултат на този повишен интерес към детството на него са посветени многобройни изследвания (психологически, педагогически, антропологически, социологически, етнографски, исторически и др.), детството, макар и известно на всички, си остава „малко познато явление от социалния свят“⁴. Все още някои научни направления, имащи за предмет изследване детето и детството (като историята на детството, например), трудно си пробиват път в академичните среди не само у нас.

Представената монография има за цел, на основата на съществуващите в чуждестранната научна литература данни, да представи на българския читател

---

³Кон, Игорь С. Детство как социальный феномен // Журнал исследований социальной политики, 2 (2), 2004, с. 162

⁴Фельдштейн, Давид И. Детство как социально-психологический феномен и особое состояние развития // Вопросы психологии, 1998, №1, с. 3–20.

някои от най-важните теории и явления, свързани с историята на детството и неговото настояще.

Монографията се състои от две глави, всяка от които включва по четири части, логически обединени от темата за детството. Първата глава „Теории за детството“ разглежда феномена „детство“ и проследява появата и развитието на научния интерес към детството и формирането на представата за неговия културно-исторически характер: приносът на руските психолози от 30-те години на XX в. (най-вече на Л. С. Виготски и Д. Б. Елконин); приносът на етнографията на детството (М. Мид и типовете култура в историята на детството); зараждането на новата област в историческото изследване – историята на детството. Втора и трета част представят двете основни направления в историята на детството – историко-социологическото (теорията на Филип Ариес) и психоисторическото (теорията на Лойд де Мос). Четвърта част е посветена на някои от концепциите за трансформацията на детето и детството в края на XX в. (теориите на М. Уин и Н. Постман), представящи една мрачна картина и прогноза за развитието на детството в съвременното общество под въздействието на новите медии.

Втората глава „Детството през вековете и днес“ започва, отгърщайки една от най-мрачните страници в историята и съвременното състояние на детството – изоставянето на деца. След като се проследява историята на явлениято от Античността до наши дни в Европа и България, втората част представя един от превратните и много важни моменти не само в историята на образованието – зародилото се в края на XIX в. и разгърнало се през първата половина на XX в. движение за ново възпитание, поставило в центъра на педагогическото внимание детето с неговите интереси и естествени потребности от активност. Идеите на това движение и новите образователни методи проникват и в България чрез такива видни личности като проф. Димитър Кацаров и неговите ученици и последователи. Третата част представя прилагането на метода на Мария Монтесори от Лидия Стоянова в работата ѝ с „умствено закъснели“ деца в няколко столични училища, трудностите, през които минава, пълната ѝ отдаденост на делото и постигнатите от нея резултати. Последната, четвърта част от монографията, ни пренася в съвременното информационно общество и се опитва да даде отговор на въпроса дали съвременните деца са „родени дигитални“ и съществували ли дигитална пропаст между поколенията.

Без да има претенции за изчерпателност, монографията само набелязва щрихите на разноликия образ на детството през вековете и в нашето съвремие, който бъдещите проучвания в тази област могат да допълват с нови краски в зависимост от натрупания материал. В този смисъл са поставени редица проблеми, които чакат своето научно разрешаване: *изработването на цялостен комплексен подход към детството като социално-педагогическо явление и разработване на методология за полидисциплинарно изучаване на проблемите на детството; прилагането на исторически подход към изследването на детството като социален феномен с цел разбирането на неговия конкретно-исторически характер.*

Въпреки направеното досега за проучването на историята на детството в световен мащаб, все още са актуални думите на един от най-изтъкнатите изследователи на историята на детството от психоисторическото направление – Лойд де Мос, казани в началото на 80-те години на XX в.: “централният въпрос за сравнителната история на детството засега само се поставя, а до отговорите сме все още далече”⁵. Това с особена сила важи за България, където, в контраст с това, което се случва на Запад от няколко десетилетия насам, тепърва предстои да се развива това научно направление.

*

Изхождайки от този контекст, в гл. I, ч. IV (**ЩЕ ИЗЧЕЗНЕ ЛИ ДЕТСТВОТО? с. 107-154**) и в гл. II, ч. IV (**МИТ ЛИ Е СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА “DIGITAL NATIVES”? с. 279-326**), се разглеждат някои от характеристиките на съвременните деца, повлияни от новата информационна епоха.

Гл. I, част IV. Ще изчезне ли детството?

Особено място в поредицата еволюционистки теории заемат *концепциите за трансформацията на детето в съвременното общество*. Сред най-интересните и будещи тревога е *концепцията за изчезването на детството*, поддържана от Мари Уин, Нийл Постман и др. Като доказателство авторите привеждат примери за увеличаване информираността на децата по различни въпроси, касаещи света на възрастните (например секса, смъртта, болестите, парите), както и обективни демографски тенденции за развитието на детството в развитите страни (снижаване на раждаемостта, намаляване броя на децата в семейството и т.н.).

---

⁵ Демоз, Л. Психоистория. Издателство: „Феникс“, Ростов-на-Дону, 2000 (ч. I. Еволюция детства).

1. Кои са „децата без детство” според Мари Уин

Американската авторка Мари Уин е написала редица книги за деца и родители, две от които ѝ донасят световна слава. Едната от тях носи заглавието „The Plug-in Drug: Television, Children, And The Family” (Penguin, 1977) и е критически анализ на педагогическите последици от *проникването на телевизията във всекидневния живот на хората и особено въздействието ѝ върху децата*. През 1983 г. се появява книгата ѝ „Children without childhood” (New York, Panteon Books, 1983)⁶, която представя резултатите от прелома в отношението към детството в съвременното общество.

От изследванията на М. Уин се вижда, че измененията, обхващащи всички главни страни на детството са толкова значителни, че става въпрос за революция, за настъпването на нова епоха в отношенията между децата и възрастните. Тази нова епоха Мари Уин нарича век на подготовка, сменил предишния век на опека (или златния век). *Формирана е нова концепция за детството*, съгласно която възрастните не считат повече за свой дълг да скриват от децата истините за суровата страна на живота и своите собствени слабости, а тъкмо обратното – че трябва да ги подготвят за изискванията на съвременния живот.

Сред факторите (макар и не основен и единствен), които оказват влияние върху тези тревожни за съвременното детство явления, Мари Уин посочва и *средствата за масова информация*. Тя вижда в *телевизията средството, което е лишило родителите от контрол върху техните деца*. Няма вече нито една тема от света на възрастните, която да е тайна за децата. Детските градини престават да бъдат място за игри и творческа активност, а се превръщат в обучаващи заведения, ориентирани към успеха и съперничеството. Игрите на децата, чрез които те най-пълно разкриват своята детска природа, са заменени от телевизия, алкохол, наркотици, преждевременна чувственост и сексуалност. Сред децата нарастват случаите на детска депресия – състояние, считано се дълго време за несвойствено на детството.

Причините за всичко това Мари Уин вижда в големите социални сътресения от края на 60-те и началото на 70-те години на ХХ в. – т. нар. сексуална революция, женското движение, проникването на телевизията в американските домове и в живота на

---

⁶Книгата е представена по реферата на М. В. Рейзин „Дети без детства”, публикуван през 1997 г. в № 4 на „Новый педагогический журнал” под заглавието „Железный век”. Вж. <http://modernproblems.org.ru/education/68-reyzin.html>

семейството, неудържимия ръст на разводите и самотните родители, политическите разочарования по време на вьетнамската война и след това, влошаващото се икономическо положение, заставящо голяма част от майките да работят. Всички тези промени в живота на възрастните в своята съвкупност налагат новия подход в отношението към децата.

В края на книгата си Мари Уин се опитва да даде отговор на въпроса какво трябва да се направи. Според нея не е необходима нова революция или ново обществено движение, а промяна в мисленето и поведението на родителите. Те трябва да разберат, че успешното изграждане на семейството изисква от тях по-голяма съсредоточеност върху благополучието на децата и принасянето в жертва на някои от своите амбиции, желаниа и стремежи в името на нормалния растеж и щастие на децата. Разбирането, че ранното детство не е единственият важен стадий за детското развитие, а следващите години са също толкова важни, ще застави родителите да направят компромис в своя професионален и обществен живот, за да посветят повече време, внимание и грижи за своите деца в училищна възраст. Родителите трябва да осъзнаят важността на играта в живота на децата, което да ги накара да прибегнат до по-строг контрол върху времето, което децата им прекарват пред телевизора, защото телевизията за днешните деца се явява най-съществената замяна на играта. Друг важен момент е разбирането на това, че децата и възрастните не са равни, което да даде на родителите смелост да поемат по-авторитетна роля (но не и авторитарна) в семейството.

Днес, в света на познанието и новите технологии, книгата на Мари Уин ни дава критерий за разсъждения върху всички явления, засягащи нашите деца: служат ли тези явления за целите на защита на децата и продължаване на тяхното детство или ускоряват влизането им в света на възрастните, преждевременно лишавайки ги от характерните за детството невинност, безизкуственост и непосредственост.

Не с всичко обаче, казано от Мари Уин, можем да се съгласим. Нейното изследване е направено само в САЩ, макар и в три различни района, поради което не може да претендира за универсалност и представителност. Данните може и да съвпадат за високоразвитите индустриални общества, но е необходимо да се направят широкомащабни изследвания, които да обхванат и други географски райони и социални слоеве. Освен това във всяка историческа епоха, включително и в съвременната, и във всяка страна съществуват паралелно различни възпитателни стилове, респективно различни видове детство. Няма универсално детство, съответно и универсално понятие

за детство. Образът на детството е променлив, никога не е бил един и същ в различните исторически епоха и дори в рамките на едно и също общество. Детството ще изчезне тогава, когато изчезне и човечеството. Нещо съвсем различно е, че в различните исторически периоди детството има различни горни граници, повече или по-малко отчетливи и разграничаващи света на детството от този на възрастните.

Мари Уин изтъква ролята на социалните фактори и телевизията върху скъсяването периода на детството и размиването на границите между света на детството и света на възрастните. Нийл Постман отива по-далеч, като включва и компютъра като един от „пагубните“ фактори за детството.

2. Концепцията на Нийл Постман за изчезването на детството

Нийл Постман (Neil Postman, 1931-2003) е американски социолог, специалист по теория на комуникацията, издател на списанието по обща семантика „Et cetera“, гост професор в Харвардския университет. Неговата книга „Изчезването на детството“⁷, посветена на една „толкова печална тема“, е замислена още в средата на 70-те години на ХХ в., но първото ѝ издание е през 1982 г. В предисловието на новото издание Постман констатира, че оттогава отбелязаните в нея социални тенденции, имащи деструктивен характер по отношение на детството, не само не са отслабнали, но напротив – въпреки неговите надежди, значително са се задълбочили.

Нийл Постман смята, че са налице белези, които показват, че категорията „детство“ изчезва от съвременното обществено съзнание. Един от показателите за това е, че след издаването на книгата на Филип Ариес⁸ потокът от изследвания, посветени на тази тема нараства с необичайна бързина. Засиленият интерес към темата за детството от страна на историците показва, според Постман, че категорията „детство“ изчезва, тъй като историкът не описва актуалните събития в тяхното развитие. Неговият ред идва най-накрая, когато събитията или явленията са вече в историята и е дошло време да се съхранят за бъдещето. Но тук може да се възрази, тъй като интересът към детството не е

---

⁷Postman, N. The Disappearance of Childhood (1982); Neil Postman, The Disappearance of Childhood – New York: Vintage Books/Random House, 1994. Представянето на концепцията на Нийл Постман за изчезването на детството е направено по публикацията на Александър Ярин. МИРАЖИ ВОСПИТАНИЯ. Постман Нейл. Исчезновение детства. – „Отечественные записки“, 2004, №3: <http://www.strana-oz.ru/?numid=18&article=861>

⁸Ariès Philippe. L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime. Paris, Plon, 1960, rééd. Le Seuil, „Points-Histoire“, 1973; Ariès, Philippe. Centuries of Childhood: A Social History of Family Life. New York: Alfred A. Knopf, 1962.

само от страна на историците на детството, а е всестранен и това показва значимостта на това обществено явление, каквото е детството, незаслужено пренебрегвано в миналото. Този интерес е ярко свидетелство за осъзнаване ролята на детството в живота на обществото.

Детството, според Нийл Постман, е “социален артефакт, не биологическа категория”⁹. Днес, смята той, разполагаме с достатъчно исторически свидетелства, които позволяват да се реконструират в общи черти съдбата на идеите за детството за изминалите две и половина хилядолетия. След като разглежда историята на детството през различните исторически епохи, той описва ситуацията с детството в съвременна Америка, но, според него, читателят от всяка европейска страна може да намери в това описание много познати черти.

Едновременно с разцвета на детството в периода между 1850 и 1950 г. протича *процес на разпадане на символическите системи, лежащи в неговата основа*. Началото е поставено още с появата на новите средства за информация и комуникация, базирани върху електричеството, които бележат анонимния характер на настъпващата епоха на информационните технологии. В нея царящата на пазара нова стока за масово потребление прави несъществени местонахождението и личността както на производителя, така и на потребителя. Във взаимна връзка с преврата в областта на комуникациите произтича и т.нар. графична или визуална революция. Изобретяването на ротационната печатна машина, фотоапарата, телевизията коренно изменя характера на предаваната информация, като нейна единица става не словото, а визуалният знак.

Новата символическа среда, предизвикана от „графичната революция”, неумолимо разединява социалните основи, върху които се изгражда детството. Първо, за да усвои визуалната (телевизионна) култура в цялата пълнота, не се изискват епати на обучение. При нея и 7-годишният и 70-годишният човек по принцип са равни. В подобна визуална култура не съществува понятието грамотност, защото във визуалния „език” няма азбука. Второ, тази култура не предявява никакви сериозни и сложни изисквания към рационална дейност на съзнанието и формите на поведение на човека. Трето, общество, което се самоотъждествява с аудиторията на масмедията, все по-бързо губи отличителните културни признаци и става еднородно. Логическата причина за тези нивелиращи процеси се явява ориентацията към общодостъпност на всички предавания.

---

⁹Нейл Постман: „ТВ формира нов тип личности - възрастния дете“
http://media-ecology.blogspot.com/2011/02/blog-post_17.html

Електронните медии пренасят еднаква информация до огромна аудитория. Тайни от всякакъв характер не могат да бъдат скрити от децата, а без социални тайни детството е немислимо, смята той.

В света на актуалната, бързо изменяща се общодостъпна информация възрастните престават да бъдат авторитетни проводници на децата по пътя на знанието. Връзката между известното и все още непознатото е любопитството. Тъй като електронните медии, преди всичко телевизията, размива границите между тях, любопитството се сменя от цинизъм или самонадеяна арогантност. Децата започват да се ориентират не по авторитета на възрастните, а по информацията, която постъпва „отникъде”.

Разсъждавайки за социалните разграничители, най-важен сред които се явява срамът, Постман напълно си дава сметка за нееднозначната сложност на протичащите в културата процеси. С течение на историческото време много тревожни и остри теми (свързани с отношението между половете, насилието, кръвосмешението, душевните болести и т.н.) закономерно преминават от сферата на срамните към публично обсъжданите социални, политически и психологически явления. Би било нелепо, пише той, да се изисква всички тези въпроси завинаги да останат в тъмната ниша на общественото съзнание. Оказва се още, че тези тайни не могат да бъдат скрити от децата и ние трябва да сме готови за последствията от това.

Детето, докато остава такова, трябва да бъде убедено в това, че възрастните могат да контролират своите физиологически пориви, подтиците към жестокост и насилие. Тази убеденост му помага да получи увереност в себе си, да развива рационално отношение към обкръжаващия го свят, необходимо за ученето, и в бъдеще да му помага да се бори с трудностите и превратностите на съдбата. Според Постман това не означава, че детето е длъжно да остава в неведение по отношение на тъмните страни на живота. Съществуват изработени от векове начини за приобщаването на децата към „тайните” на възрастните. Една от приемливите форми за запознаването на децата с насилието е приказката. Разказана с гласа на майката, с познатата ласкава интонация, притежаваща и щастлив край, приказката помага на детето безболезнено да интегрира сведенията за насилието в общата картина на света. Постоянно повдиганият въпрос в обществото за това, дали насилието, показвано на екрана, е в състояние да развива детската агресия, според Постман е неправилно поставен. По-скоро трябва да се замислим в каква степен натуралистическото изображение на живота „такъв, какъвто е” подрива вярата на детето в рационалността на възрастните и възможностите им да сложат порядък в света.

В заключителната част на книгата си Постман привежда многочислени примери от различни области на обществения живот в САЩ, илюстриращи основната теза на книгата за стремителното разрушаване на социалната субстанция на детството. Заедно с това Постман е абсолютно уверен в това, че всяко американско семейство може да даде на своите деца пълноценно детство. За да се осъществи това, трябва да се направи почти невъзможното в условията на съвременна Америка: да се избегнат разводите; рязко да се ограничи, ако не и съвсем да се изключи, стоенето на децата пред телевизора, при това да се възпита у тях критично отношение към ставащото на екрана. Такива семейни двойки са рядкост, но все пак съществуват. Правейки този труден избор, те оказват неопценима услуга не само на своите деца, но и на цялото общество, като съхраняват за него интелектуалния и духовен елит.

Нийл Постман говори за изчезване на детството в Северна Америка и за това, че то може да не доживее до края на ХХ в. Според него това е „социална катастрофа от висш порядък“, но той самият спира, след като излага своето „плашещо предположение“, тъй като не знае решението на проблема. Но това не значи, както се изразява той, че няма решение¹⁰.

Едно от спасителните средства за възраждане на детството Постман вижда в компютъра, но то не се използва по предназначение. В статията си „Информирайки се до смърт“¹¹ той задава въпроса дали майсторите на компютърната технология не смятат, че вършат за нас нещо, за което те и ние всъщност би трябвало да съжаляваме и си отговаря, че такова нещо наистина има. Къде се крие опасността от компютъра и защо той може да бъде опасен? Според Постман това е информацията, която от приятел на човека се превръща в „потоп от хаос“. Пренаситеният от информация човек не знае как да я използва. Компютърът и неговата информация не могат да отговорят на никой от фундаменталните въпроси, от които човек се нуждае, за да направи живота си по-смислен и хуманен. Той не може да даде и някаква организираща морална рамка. Компютърът по-скоро е една „великолепна играчка“, която отвлича човек от заниманието с важните въпроси в живота – духовната празнота, познанието за самите себе си, полезните представи за миналото и бъдещето. Но затова е виновен не

---

¹⁰Нийл Постман: „ТВ формира нов тип личности - възрастния човек“
http://media-ecology.blogspot.com/2011/02/blog-post_17.html

¹¹ Постман, Нийл. Информирайки се до смърт // Медии и обществени комуникации. Изд. УНСС / „Алма комуникация“. 2011, № 9. Available from: [www.media-journal.info]

компютърът, защото той е просто една машина, а специалистите, които го представят „като един вид нов технологически месия“.

Самият Постман казва, че той не е против „смисленото“ използване на компютрите, тъй като те имат и много полезно приложение в живота на хората. Дали ще приемем дадена информация безкритично или не зависи не от компютъра, а от степента на нашата обща и специална образованост, а също и информираност. Това също е и въпрос на личен избор дали да бъдем свободни да мислим или да се влеем в общия поток и да се поддадем на неговото течение. Трябва не да лишаваме децата от информация, а да ги научим как да се ориентират в информационния лабиринт, вместо да се загубят в него, да привеждаме в съответствие със съвременните условия нашата възпитателна работа с тях и качеството на образованието. Да ги научим да учат и да се информират. Но за целта първо самите възрастни трябва да знаят как се прави това. Не можем да променим хода на научно-техническия прогрес, но можем да променим себе си, както и възпитателните методи и да превърнем съвременните технически средства за информация и комуникация в наши сътрудници, а не „врагове“ на децата и пречка за тяхното психо-емоционално и социално развитие.

Поради бурното развитие на новите технологии, все още непознати във времето, когато Мари Уин и Нийл Постман пишат своите книги, те естествено не говорят за смартфоните и социалните мрежи, които проникват абсолютно през всякакви прегради и препятствия, за да достигнат до децата. Днес те са напълно достъпни за всички и са проникнали дълбоко в света на децата дотолкова, че са станали част от тяхното ежедневие.

гл. II, ч. IV (МИТ ЛИ Е СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА “DIGITAL NATIVES”? с. 279-326)

На границата между ХХ-ХХІ в. в развитите страни се заражда новият тип общество, наричано „постиндустриално“, „информационно“, „общество на знанието“ и др. Една от най-важните и характерни особености на съвременното общество е превръщането на новите информационни и комуникационни технологии в ключов фактор на прогреса, а информацията и знанието в най-важната и търсена стока. Изключително много нарастват изискванията към отделната личност и към нейното образование и способности да се адаптира и да работи във високотехнологична среда.

Къде е мястото на детето в този динамично развиващ се съвременен свят? Какъв е новият образ на детството в информационното общество? В тази част на книгата на основата на чуждестранни и български изследвания се *анализират характеристиките на новия тип детство*, формирано в резултат на глобализацията.

Характерна *обща черта на детството в съвременния свят* е, че то е повлияно от *новите информационни и комуникационни технологии и бързите темпове на развитие на технологичната революция*. В резултат на това неизменна част от живота на съвременните деца са новите технически средства (интерактивни играчки, компютър, интернет, компютърни игри, таблет, смартфон), които непрекъснато се разнообразяват и усложняват.

Деца на технологичния век са наречени още през 2001 г. от Марк Пренски родени дигитални (digital natives), за разлика от хората от предишните поколения, които той нарича дигитални имигранти (digital immigrants)¹². С digital natives¹³ (родени дигитални) той обозначава поколението (в САЩ), родено след втората половина на 80-те години на ХХ в. (след 1985 г.)¹⁴, в епохата на масовото разпространение на компютрите, първите операционни системи Windows с графичен интерфейс и по-нататъшно бурно развитие на новите информационни и комуникационни технологии. Родените преди тази дата Марк Пренски нарича дигитални имигранти (digital immigrants), тъй като те се запознават с компютрите и интернет и започват да ги използват на един по-късен етап от своя живот.

Родените дигитални се различават от дигиталните имигранти преди всичко по начина на живот, по това, че правят много неща онлайн, т.е. различно от това, което прави по-възрастното поколение. Родените дигитални са свикнали да получават информацията много бързо; обичат паралелните дейности и многозадачността (multitasking); функционират най-добре, когато са свързани в мрежа; радват се на

---

¹² Prensky, M. Digital natives, digital immigrants(2001).<https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>, 20.01.2019.

¹³ На френски „enfant du numérique“ (или „natif numérique“ в Квебек); на италиански „nativo digitale“; на испански „nativo digital“; широко разпространен в руския език термин е „цифровые аборигены“. Общото в тези изрази е *роден в..., родом от..., кореняк, местен жител*. В по-свободен превод *digital native* означава *човек, роден в дигиталната епоха, коренен жител на дигиталното общество, дигитално (цифрово) поколение*. За по-кратко ще ги наричаме *родени дигитални*, което е близко до оригиналното понятие, „дигитални деца“ или „цифрово (дигитално) поколение“, каквито изрази вече съществуват в българския език (Фондация „Дигиталните деца“ (<http://digitalkidz.eu/>) и публикации на български автори в медиите).

¹⁴ Тази дата е различна за отделните страни, в зависимост от темповете на развитие на технологичния прогрес. За Италия например това е край на 90-те години на ХХ в., когато компютрите и интернет навлизат масово в ежедневието на всички (Ferri, Paolo. *Nativi digitali*. Milano: Bruno Mondadori, 2011).

незабавно удовлетворение и чести награди; предпочитат игрите пред „сериозната“ работа и др.¹⁵

В своя труд „The Emerging Online Life of the Digital Native: What they do differently because of the technology, and how they do it“ („Новият онлайн живот на родените дигитални: какво правят те благодарение на технологиите и как го правят“), публикуван през 2004 г.¹⁶, Марк Пренски се опитва да формулира тези различия. Той привежда списък с 18 позиции: родените дигитални по друг начин комуникират, споделят с другите, продават и купуват, обменят, занимават се с творчество, провеждат срещи, колекционират, координират се, оценяват другите хора, играят, учат се, търсят информация, анализират, докладват, програмират, социализират се, въвличат се в дейност, растат.

Родените дигитални още от раждането си живеят в среда, наситена с информационни технологии, заобиколени от компютри, видеоигри, цифрови музикални плейъри, видеокамери, мобилни телефони и всички други играчки и инструменти на дигиталната епоха. Компютърните игри, електронната поща, интернет, клетъчните телефони и незабавните съобщения са неразделна част от живота им. Марк Пренски нарича още тези поколения *native speakers*, тъй като те говорят на цифровия език на компютрите, видеоигрите, интернет.

За разлика от тях дигиталните имигранти, макар и запознати вече с новите технологии и говорещи на техния език, запазват до известна степен своя „акцент“, т.е. с единия си крак те стоят в миналото. Какво означава това? Например техният дигитален имигрантски акцент се проявява в това, че те се обръщат към интернет на второ място, а не на първо, или четат ръководството за дадена програма, вместо да приемат, че самата програма ще ги научи да я използват, отпечатват електронната си поща и много други примери. По-възрастните поколения са „социализирани“ по-различно от своите деца и изучават новия технологичен език на по-късен етап от живота си, а това означава, според Пренски, че той отива в различна част от техния мозък, отколкото това се случва при цифровото поколение.

---

¹⁵ Prensky, M. Digital natives, digital immigrants.

¹⁶The Emerging Online Life of the Digital Native: What they do differently because of the technology, and how they do it. Вж. на сайта MarcPrensky.com.
http://www.marcprensky.com/writing/Prensky-The_Emerging_Online_Life_of_the_Digital_Native-03.pdf, 20.01.2020.

Това, че поколенията говорят на различен език, смята Пренски, е много сериозен въпрос, тъй като поколението, говорещо с акцент новия език, трябва да учи поколението, говорещо свободно този език и то не разбира какво му казват дигиталните имигранти. Оттук Марк Пренски предлага коренни реформи не само в начините на преподаване, но и в образователното съдържание¹⁷. Аргументирани ли са научно тези искания за радикална промяна в образованието и оправдана ли е тревогата на специалистите, работещи в тази сфера? Съществува ли наистина дигитална пропаст между поколенията?

Марк Пренски има както своите последователи¹⁸, така и своите критици, които влизат в полемика с него и опровергават неговите възгледи научно и аргументирано. Те уточняват и преразглеждат това, което той пише за цифровото поколение в самото начало на цифровата ера „по-скоро като прогноза и опит да се предугади какво ще бъде то“¹⁹. Според Timothy Van Slyke, например, контекстът има значение и предположенията на Марк Пренски не са универсални²⁰.

Един от критиците на Марк Пренски е Апостолос Кутропулос (Apostolos Koutropoulos) от Масачузетския университет в САЩ, който анализира и обобщава в статията си „Digital natives: ten years after“²¹ данни от съвременни изследвания на цифровото поколение²²: как и защо представителите на това поколение ползват

---

¹⁷Вж. лекцията на Марк Пренски „Образование, чрез което техният свят да стане по-добър. Освобождение на силата на децата от XXI век“, изнесена на конференцията „Образование за професиите на бъдещето“, публикувана във в. „Капитал“ на 15 май 2017 г.

http://www.capital.bg/specialni_izdaniia/obrazovanie/2017/05/15/2961906_mark_prenski_triabva_da_provokira_me_decata_da_iskat_da/, 20.01.2020. Марк Пренски засяга въпроса за радикални образователни реформи още в първата си статия за „digital natives“ и впоследствие това става една от основните теми в неговите трудове. Вж. публикациите му на сайта: <http://marcprenskyarchive.com/writings/>, 20.01.2020.

¹⁸ Той е канен от своите последователи по целия свят да изнася лекции върху реформите в образователната система. Вж. сайта: <http://marcprensky.com/>. Автори, които споделят неговата теза за радикално преустройство на образователната система: Tapscott, D. Educating the net generation // Educational Leadership, Feb.1999, Vol. 56 (1), pp. 6–11. http://learnwith.tech/ed300/resources/Educating_Net_Generation.pdf, 07.02.2018; Oblinger, Diana G. Learners, Learning & Technology: The Educause Learning Initiative // Educause Review, 2005, 40 (5), pp. 66–75. <https://www.learntechlib.org/p/99183/>, 07.02.2018; Oblinger, Diana G., & Oblinger, James L. (Eds.). Educating the Net Generation. Washington, DC: Educause, 2005. <https://www.educause.edu/research-and-publications/books/educating-net-generation>, 07.02.2018; Dede, Chris. Planning for Neomillennial Learning Styles // Educause Quarterly, 2005, 28 (1), pp. 7–12. <https://er.educause.edu/articles/2005/1/planning-for-neomillennial-learning-styles>, 07.02.2018.

¹⁹Журнал „Дети в информационном обществе“, № 14, с. 35. <http://detionline.com/assets/files/journal/14/number14.pdf>, 07.02.2018.

²⁰VanSlyke, Timothy. Digital Natives, Digital Immigrants: Some Thoughts from the Generation Gap // The Technology Source, 2003, 7(3). <https://depd.wisc.edu/html/TSarticles/Digital%20Natives.htm>, 07.02.2018.

²¹ Статията е публикувана в MERLOT Journal of Online Learning and Teaching, Vol. 7, No.4, December 2011. http://jolt.merlot.org/vol7no4/koutropoulos_1211.htm, 07.02.2018. Вж. също: „10 лет спустя“ // Журнал „Дети в информационном обществе“, № 14 (юль-сентябрь 2013), с. 34–41.

²² Вж. подробен преглед и анализ на тези изследвания: Терзийска, М. Детството – познато и непознато (От инфантицида до дигиталното детство). София: Веда-Словена – ЖГ, 2018 (Мит ли е съществуването на “digital natives?”), с. 276–323.

технологиите, как търсят и анализират информация, какви подходи за обучение и познание избират? Изводите на Апостолос Кутропулос, базирани на статистически данни сочат, че родените дигитални са много малка прослойка от населението; в своето болшинство те са пасивни ползватели и на тях не са им нужни образователни иновации; дигиталните имигранти знаят повече за технологиите от родените дигитални.

Заклученията на Апостолос Кутропулос са, че няма такава монолитна група, която да може да се нарече родени дигитални. Хората, които биха се вместили в този стереотип, са една твърде малка част от населението. Това го признава в по-сетнешните си трудове и самият създател на термина „digital natives“ Марк Пренски²³, който казва, че макар и по силата на рождението си в дигиталната ера учениците да са по дефиниция родени дигитални, това не означава, че знаят всичко за компютрите или за другите технологии, или че биха научили всичко сами. Така че разделението на хората на родени дигитални и дигитални имигранти е изкуствено. То не отразява реалното положение на нещата, за което свидетелстват данните от изследвания в най-развитите страни на света, казва Апостолос Кутропулос.

Какво следва от това? Апостолос Кутропулос прави интересни изводи по отношение на образователните иновации. Идеята за родените дигитални и свързаната с това идея за радикални реформи в подходите за обучение и съдържанието на образованието предизвиква своего рода „морална паника“ сред работещите в образователната сфера²⁴. Но от изследванията става ясно, че самите цифрови деца и младите хора гледат на образованието доста консервативно и сами по себе си не са напълно активни и креативни по отношение на споделянето на съдържание във виртуалното пространство. В тази връзка Кутропулос предлага специалистите в областта на образованието не да се фокусират върху технологичния аспект на дебата и да изучават поведението на т.нар. родени дигитални, а *да търсят правилни педагогически подходи за обучението на учениците и да ги научат критично да оценяват информацията както в дигиталния, така и в аналоговия свят.*

---

²³ Prensky, M. Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning (1st ed.). Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 2010. Вж. електронен вариант на книгата: <https://oetmanhattan.wikispaces.com/file/view/Prensky--Teaching+Digital+Natives-in+press6.pdf>, 07.02.2018.

²⁴ Bennett, S. J., & Maton, K. A. Beyond the „digital natives“debate: Towards a more nuanced understanding of students' technology experiences //Journal of Computer Assisted Learning, 2010, 26(5), pp. 321–331. <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=2330&context=edupapers>, 07.02.2018.

Според Кутропулос трябва да престанем да наричаме това поколение дигитално (мрежово) Google поколение, защото тези термини не ги описват и имат потенциала да попречат на тази група ученици да реализират личен растеж, пораждайки у тях лъжливата представа, че знаят всичко за технологиите. А за да се развиват, те трябва да разбират, че твърде много неща не знаят.

Изследванията на българските деца²⁵ потвърждават гореказаното. Тяхното онлайн поведение показва ниска мотивация за задоволяването на образователни нужди чрез интернет. Те са по-скоро потребители, отколкото създатели на дигитално съдържание. Причините за това явление се свеждат до опасността от възникването на онлайн тормоз в мрежите и недостатъчните умения за осигуряване на онлайн безопасност. В резултат на това българските деца не познават и не спазват етичните правила на онлайн комуникация. Ключът за решаването на този проблем не се корени в интернет, а в самата социална среда и взаимоотношенията в нея, които могат да породят проблеми както в дигиталния, така и в реалния свят. Ето защо, за да се формира дигитална култура и грамотност, трябва да се работи целенасочено и системно, тъй като не е достатъчен фактор за наличието на такива единствено раждането и израстването в дигитална среда.

Резултатите от международни и национални изследвания опровергават мита за това, че светът се дели на млади („родени дигитални“), които знаят всичко за компютрите, и възрастни („дигитални имигранти“). Изследванията показват, че това разделение е изкуствено. Оказва се, че съвременните деца и подрастващи в своето болшинство не са такива вещи познавачи и ползватели на компютрите и интернета. Въпреки голямото количество време, което децата прекарват на компютрите, *не може ясно да се фиксира превъзходството на младите хора над възрастните по степен на дигитална компетентност*²⁶. Най-голям цифров разрыв между поколенията има в развиващите се страни, които изпитват и най-силно въздействие от страна на своите „родени дигитални“.

---

²⁵Хайдиняк, Марко, П. Кънчев, Е. Георгиев, Г. Апостолов. Онлайн поведение на децата в България: рискове и вреди. Национално представително изследване 2016 г. https://www.safenet.bg/images/sampleddata/files/Risks_Harm-BG.pdf, 07.02.2018; Кънчев, Петър, Е. Георгиев, М. Хайдиняк, Г. Апостолов. Дигитално грамотни ли са родените в дигиталната епоха деца? Национално представително изследване „Децата на България онлайн“, 2016. <https://www.safenet.bg/images/sampleddata/files/DML-BG.pdf>, 07.02.2018

²⁶ Вж. Солдатова, Галина. Мифы цифрового века // Журнал „Дети в информационном обществе“, № 14 (июль–сентябрь 2013). <http://detionline.com/assets/files/journal/14/number14.pdf>, 07.02.2018

Ако може да се говори за „родени дигитални“, то те са една много малка прослойка от младите хора. *В света болшинството от младите хора (70%) не са „родени дигитални“.*

В своето болшинство „родените дигитални“ са *пасивни ползватели* на новите технологии. Те притежават само базови ползвателски знания и умения и изпитват трудности, когато излизат от тези рамки.

На „родените дигитални“ *не са им нужни образователни иновации*. Един много малък процент от тях използват постоянно новите информационни и комуникационни технологии за образователни нужди.

По отношение на термина „родени дигитални“, някои учени препоръчват той да не се използва повече²⁷, други го заменят с термина „нови деца“²⁸, забравяйки може би, че този термин е използван отдавна от представителите на движението за ново възпитание за едни други поколения в една друга епоха²⁹. Всъщност всяко поколение е ново за предишните.

Опонентите на Марк Пренски се увеличават, доказвайки, че „digital natives“ няма и никога не е имало. Можем ли напълно да приемем тези твърдения, игнорирайки някои факти, които доказват, че в резултат на технологичния бум децата на цифровата епоха много сериозно се отличават от предишните поколения? Макар че в литературата няма единно мнение за точното въздействие, което оказват информационните и комуникационни технологии върху младите хора, съществува всеобщо съгласие, че цифровите мултимедии променят начина, по който младите хора се учат, играят, подготвят се за живота в обществото и участват в гражданския живот³⁰.

Днес децата са активни интернет потребители още на 7–8-годишна възраст, извършвайки най-разнообразни дейности онлайн, включително социализация³¹, учене и игра. Въпреки че те са родени в дигиталната епоха, обаче, много от тях не разполагат с необходимата дигитално-медийна компетентност да използват ефективно

---

²⁷ Вж. по-горе в цитираната вече статия на Апостолос Кутропулос „Digital natives: ten years after“.

²⁸ Ferri, Paolo. I nuovi bambini. Come educare i figli all'uso della tecnologia, senza diffidenze e paure. BUR Biblioteca Univ. Rizzoli, 2014.

²⁹ Вж. Монтесори, Мария. Новото дете и духовното възраждане на човека. София: Печ. Художник, 1935.

³⁰ Вж. Солдатова, Г. Что с ними происходит? // Журнал „Дети в информационном обществе“, № 11 (апрель–сентябрь 2012). <http://detionline.com/assets/files/journal/11/journal11.pdf> и другите броеве на списанието. <http://detionline.com/journal/numbers/28>, 07.02.2018

³¹ Отдавна вече се говори за „информационна социализация“ (Солдатова, Г. Уводна статия // Журнал „Дети в информационном обществе“, № 4 (апрель–июнь 2010). <http://detionline.com/assets/files/journal/10/journal10.pdf>, 07.02.2018

възможностите на новите информационни и комуникационни технологии за своето личностно развитие и да избягват рисковете при тяхното използване. А и това не би могло да стане от само себе си. Няма магически начин, по който децата без целенасочено обучение да станат вещи познавачи на компютърните технологии и да придобият необходимата дигитална култура. Не бива да се разчита, че тази „дарба“ им е вродена и да ги оставим да се самообучават, а трябва да се работи системно за овладяването на дигитално-медийна компетентност от най-ранна детска възраст и това обучение да стане част от учебната програма на всички етапи на общообразователното училище и да продължи и във висшите училища. Изхождайки от нуждите и изискванията на информационното общество и следвайки новата парадигма на образованието „образование в течение на целия живот“, в процеса на училищното обучение децата трябва да придобият умения и навици за самостоятелно учене и непрекъснато обогатяване и обновяване на своите знания и в живота си вече като възрастни хора.

4. Терзийска, М. Димитър Кацаров и движението за ново възпитание. София : УИ „Св. Климент Охридски”, 2013, 278 с., ISBN 978-954-07-3523-8; COBISS.BG-ID - 1256254436

Целта на монографията е да представи, на основата на богат архивен материал, малко известни (или неизвестни) страни от живота и дейността на големия български педагог проф. Димитър Кацаров. Особено внимание е отделено на връзките му с международното движение за ново възпитание, заслугите му за разпространението на това движение в България и неговото влияние за развитието на педагогическата наука и образованието в нашата страна през първата половина на ХХ в.

Монографията се базира на архивни материали (преди всичко от фонда на Димитър Кацаров, съхраняван в НАБАН): документи, свързани с неговото следване в Женева и Фрибург; с работата му в лабораторията по експериментална психология към Женевския университет като асистент на проф. Едуард Клапаред; писма на проф. Едуард Клапаред до Кацаров; негови разработки на семинарни занятия от този период; запазени лекционни курсове, които е чел в Софийския университет от 20-те и 30-те години на ХХ в.; непубликувани негови съчинения по педагогика и психология; кореспонденция с ръководството на Международната лига за ново възпитание и много други документи. Анализът и сравнението на тези и други документи от архива на Димитър Кацаров, както

и на съществуващата литература по въпроса, дават възможност да се направи една *възможно най-пълна картина на неговия жизнен и творчески път.*

Монографията се състои от две глави, първата от които е озаглавена „Животопис на Димитър Кацаров“ и е посветена на живота и многостранната дейност на Димитър Кацаров. Проследява се подробно, на основата на архивни документи (от фонда на Димитър Кацаров в НАБАН, фонда на Софийския университет в Държавен архив – София и Централен държавен архив), формирането на Димитър Кацаров като университетски преподавател, учен и общественик. Специално внимание е обърнато на един слабо проучен до този момент, но много важен период от неговия живот – обучението му в Швейцария (Женева и Фрибург) и работата му в Женевския университет като асистент на проф. Едуард Клапаред. Очертана е университетската кариера на Димитър Кацаров (1910–1948) и основните насоки на неговото научно творчество, както и научно-просветната и обществената му дейност у нас и в чужбина: работата с учители, грижата му за децата с интелектуална недостатъчност (или според неговите думи „особеното дете“). Представен е и трудният път на проф. Димитър Кацаров след 9.IX.1944 г., когато животът му протича между отричането на неговата личност, дело и творчество, и признанието, намерило израз в избора му за член-кореспондент на БАН.

Втората глава е озаглавена „Движението за ново възпитание“ и разглежда появата и развитието на движението за ново възпитание в Европа в края на XIX–началото на XX в., което впоследствие се превръща в *световно движение за модернизирание на образованието* и обединява едни от най-изтъкнатите личности на епохата. Проследява се възникването на първите „нови училища“ в Европа и опитите за консолидиране на движението; зараждането на понятието „ново възпитание“; характеристиките на новите училища (30-те точки на Адолф Ферьер); възникването на Международната лига за ново възпитание (New Education Fellowship), нейните принципи и цели, структура и членство в нея.

Като представител на Международната лига за ново възпитание за България Димитър Кацаров е в непрекъснат контакт с нейното ръководство (част от което е и самият той): води оживена кореспонденция, обменя книги, списания и статии. Димитър Кацаров редовно участва в конгресите на Международната лига за ново възпитание и чрез издаваното от него списание „Свободно възпитание“ (1922–1944) способства за популяризиране на движението в България. Той е инициатор и водеща фигура в учредената Българска секция към Международната лига за ново възпитание.

С цялата си дейност като университетски преподавател, учен и общественик Димитър Кацаров се стреми към *обновяване на учебното дело у нас в духа на новите педагогически идеи, включително и на **предучилищното образование***. Един от главните акценти в монографията е организираният и ръководен от него *курс за подготовка на детски учителки*, просъществувал от 1933 до 1942 г. (с. 77–87). Подробно са представени организацията на курса, съдържанието на теоретичната и практическата подготовка на бъдещите учителки и постигнатите резултати. Приложен е списък с лекторите и четените лекционни курсове, както и правилникът на курса (с. 242–244).

Снимковият материал в приложението е от фонда на Димитър Кацаров в НАБАН. В голямата си част това са непубликувани досега снимки, които илюстрират различните етапи от неговия жизнения път. *Приложени са снимки на Димитър Кацаров със студентки от курса за подготовка на детски учителки (едната от тях е и с Едуард Клапаред)*.

5. Терзийска, М. Книжовно-просветна дейност на Рилския манастир (От X век до Освобождението). София : УИ „Св. Климент Охридски”, 2009, 216 с., ISBN 978-954-07-2885-8; COBISS.BG-ID - 1230537956

Монографията представлява обстойно проучване на вековната книжовна и просветна дейност на един от най-значимите центрове на българщината – Рилския манастир. Целта е „да се проследи непрекъснатостта и приемствеността в развитието на тази дейност, да се изяснят нейните педагогически измерения и да се открие значението ѝ за развитието на образованието и педагогическата мисъл в България”. Изследването се основава на широк спектър източници – ръкописи и архивни материали, публикувани документи, сведения във възрожденския печат.

Структурата на книгата включва предговор, три глави, заключение, библиография и приложение. Добавен е и речник на някои специфични, по-малко познати термини, характерни за богослужебната литература, както и списъци на рилските метоси и таксидиоти.

Проследявайки развитието на книжовно-просветната дейност на манастира от неговото основаване през X в. до Освобождението (1878 г.), са изтъкнати нейната значимост в културната история на България в продължение на десет века. Във време на държавен и културен възход и във време на потисничество и изпитания Рилската обител остава средище на книжовността и просвещението. Откликвайки на обществените

потребности, манастирът със своята дейност за разпространение на писмеността играе важна роля в Българското възраждане и допринася за утвърждаване на възрожденския възпитателен идеал и разпространението на грамотността и образованието сред всички слоеве на населението. С тази своя дейност той изиграва ролята на мост между отделните епохи и поколения, мощна крепост в „държавата на духа“, съхранила българския дух и култура.

III. Студии в реферирани и индексирани списания:

- 6. Терзийска, М. Историята на детството като направление в психоисторията (Теорията на Лойд де Мос). – Стратегии на образователната и научната политика, год. 21, бр. 4 (2013), с. 460–486 (28 с.). ISSN - 1310-0270; COBISS.BG-ID - 1119928292**

Студията представя теорията на Лойд де Мос за историята на детството. Разгледани са етапите в развитието на историята на детството като направление в психоисторията в края на XIX и през XX в., както и основните моменти в теорията на Лойд де Мос: възгледите му за психоисторията, еволюцията на детството, периодите в развитието на историята на детството и стиловете възпитание. Открити са положителните и отрицателните страни в концепцията на Лойд де Мос и нейната роля за развитието на историята на детството като нова изследователска област.

IV. Статии в реферирани и индексирани списания:

- 7. Терзийска, М. Откриване на детството като културно-исторически феномен. – Педагогика, год. 84, бр. 5 (2012), с. 779–795 (17 с.). ISSN - 0861-3982; COBISS.BG-ID - 1119662308**

Статията представя концепцията за детството в монографията на Филип Ариес „L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime“ (1960), която включва три основни идеи. Първо, в „старото традиционно общество“ продължителността на детството е сведена до неговия най-ранен период. Второ, социализацията на детето се осъществява извън семейството. Трето, сериозните изменения в отношението към детството и детето започват едва в края на XVII в. и са свързани с развитието на училището. развитието на училищното образование и възникването на родителската любов – това са двете страни на един и същи процес, в резултат на който детето става централна фигура в семейството. Филип Ариес показва, че детството има своя собствена история и това е най-голямата му

заслуга. Освен това един и същи народ може да има в течение на своята история различни култури на детството. Детството е понятие, което има сложно социално и културно съдържание и Филип Ариес показва как конкретната култура „открива“ феномена на детството.

8. Terziyska, M. Cultural and educational role of the Rila Monastery in the history of Bulgaria (X-XIX centuries). A bridge between eras, generations and cultures. In: “History of education and Childrens' Literature”, XI/ 2 (2016), pp. 11-25 (15 c.). ISSN 1971-1093 (print); ISSN 1971-1131 (online) (Web of Sciences и SCOPUS)

Рилският манастир е най-старият и най-голям български манастир, трайно свързан с историческата съдба на българския народ от основаването му през X в. до Освобождението (1878). Той има изключително голямо значение в културния живот на българите през целия период на своето съществуване, но особено важно е то по време на османското владичество и Възраждането (XV–XIX в.). Една от най-важните предпоставки за това е култът към неговия основател св. Иван Рилски, превърнал се още в първите векове след своята смърт не само в български, но и в общобалкански и общославянски светец. От съществено значение е и статутът на Рилския манастир като ставропигиален (патриаршески). Надраснал същността си на култово средище още през Средновековието, Рилският манастир се превръща в национално културно средище през Възраждането и фактор за общуване между българския и останалите балкански и славянски народи до Освобождението. Рилските книжовници, сред които е и Неофит Рилски, са част от онова мощно просветно движение за реформи в образованието, на базата на което се изгражда учебното дело у нас след Освобождението и се полагат основите на предучилищното образование.

9. Terziyska, M. L’esempio dell’Europa e le idee pedagogiche degli scrittori bulgari durante il Risorgimento nazionale (XVIII - la prima meta del XIX secolo). Espacio, Tiempo y Educaciyn. Vol. 4, n. 1 (2017), pp. 1-16 (15 c.). ISSN: 2340-7263

Тази статия има за цел да изследва и анализира същността и значението на педагогическата мисъл в България през Възраждането като основа за образователна реформа у нас. Обективността изисква педагогическите идеи да бъдат разглеждани в

контекста на цялостния общественно-политически и културен живот в страната, от една страна, и на фона на всеобщото духовно възраждане в Европа, от друга. Тези задачи биха могли да бъдат поети от голямо международно проучване, поради което се разглеждат само някои от въпросите, засягащи тази тема - положителният пример на Европа върху образователната мисъл в страната, представена от българските книжовници през XVIII и първата половина на XIX в. Постиженията на свободните европейски народи, развиващи се във всички сфери на живота, са възприемани от българските възрожденски книжовници като стимул за преодоляване на вековната материална и духовна изостаналост на българите със силата на знанието. В своята дейност те изхождат от ясно мотивирана цел: да допринесат чрез обучението на населението за духовното пробуждане и възход на българската нация. Според тях масовото светско образование на роден език е пътят, който ще изведе българите от робското им положение и ще им осигури материално и духовно благополучие, както на другите европейски народи. Необходимостта светските книги и светските училища да се преподават на майчиния език е една от основните идеи на българските книжовници през Възраждането. Техните носители са главно духовници, които възприемат ролята си на народни просветители. Наред с новопоявилата се светска интелигенция, те активно допринасят за духовния и културен напредък на българската нация и нейната интеграция в европейската цивилизация. Просветена, свободна и независима България – такъв е идеалът на нашите възрожденски дейци от Паисий Хилендарски до Георги С. Раковски и Христо Ботев. Докато за революционните дейци от третата четвърт на XIX в. пътят към неговото осъществяване минава през въоръжената борба, то за книжовниците от XVIII и началото на XIX в. силата на знанието ще преобрази българския народ, ще го издигне в просветно отношение, ще го направи равен на останалите балкански, славянски и европейски народи и ще го приобщи към тях. Българските книжовници от XVIII и началото на XIX в. изразяват просвещенския стремеж към национално пробуждане чрез образование. Със своята книжовно-просветна дейност те прокарат и утвърждават новия възпитателен идеал, подчинен на борбата за национално самоопределение – свободната и активна творческа личност, устремила се към преобразяващото живота знание.

V. Студии в рецензирани научни списания:

- 10. Терзийска, М. Подготовката на докторантите по социални и хуманитарни науки в контекста на Болонския процес. – Стратегии на образователната и**

**научната политика, год. XVI, 3 (2008), с. 241–266 (26 с.). ISSN - 1310-0270;
COBISS.BG-ID - 1119928292**

Студията разглежда проблемите и постиженията в организиране на обучението на докторантите в Европа и България в контекста на Болонския процес. Структурите, които поемат отговорността за цялостната подготовка на докторантите според европейските документи, са докторантските училища. В статията са посочени някои съществуващи модели на докторантски училища в Европа и положителните примери в това отношение в България.

Отчитайки важноста на социалните и хуманитарните науки (в това число и на педагогическите) за развитието на човешкия потенциал и обществото като цяло, в статията се обръща специално внимание на спецификите, различията и слабостите на докторантурите по социални и хуманитарни науки, както и насоките за развитие в тази област.

**11. Терзийска, М. Подготовката на докторантите в Департамента по науките за възпитанието към Университета в Падуа. – Стратегии на образователната и научната политика, год. XVII, 1 (2009), с. 78–101 (23 с.). ISSN - 1310-0270;
COBISS.BG-ID - 1119928292**

На основата на лични впечатления като гост-преподавател в Докторантското училище към Департамента по науките за възпитанието към Университета в Падуа, студията разглежда организацията при подготовката на докторантите към департамента, в който се подготвят учители за предучилищното и училищното образование в Италия. Новата за това време организационна форма при обучението на докторантите, каквато е докторантското училище, има за цел да развива, организира и ръководи всички дейности, свързани с обучението на докторантите. Докторантското училища се грижи това обучение да е насочено към придобиването на такива компетенции, които ще са необходими за извършването на високо квалифицирана научно изследователска дейност не само в академичния сектор, но и извън него, в сферата на предучилищното и училищното образование.

Чрез различни форми на образователна и научноизследователска работа докторантското училище предлага подготовка в областта на експерименталните и практическо-приложни научни изследвания, училищните системи и дидактическите методи, образователните модели и практики. Главната цел е докторантите да могат да

придобият критично познание за парадигмите и основните теории, които утвърждават един сериозен подход към проблемите на възпитанието, обучението и образованието и на тази основа да се формират компетенции за изследователски и експериментални проекти, проектиране и използване на новите информационни и комуникационни технологии.

12. Терзийска, М. Движението за ново възпитание. – Стратегии на образователната и научната политика, год. XVIII, 2 (2010), с. 143–163 (21 с.). ISSN - 1310-0270; COBISS.BG-ID - 1119928292

През последните десетилетия в научните среди на Европа и света се наблюдава засилен интерес към проблемите на историята на движението за Ново възпитание. Представената студия се вписва в това изследователско направление, като си поставя за цел да представи в сравнителен план историята на движението за Ново възпитание в чужбина и у нас от края на XIX и първите десетилетия на XX в., което обхваща предучилищното и училищното образование и включва такива изтъкнати имена като Мария Монтесори, Овид Декроли, Едуард Клапаред и много други. Особено внимание е обърнато на терминологията при обозначаването на това комплексно движение. Макар че в исторически и съвременен план няма пълно единство в наименованието на движението в различните езикови групи, родовото понятие е „ново възпитание”, възприето и от последователите на движението за ново възпитание в България.

13. Терзийска, М. Преподаването на религии и подготовката на учители по религии (Европейска рамка). – Стратегии на образователната и научната политика, год. XVIII, 3 (2010), с. 220–242 (23 с.). ISSN - 1310-0270

Основната цел на тази студия е да представи концепцията на официалните европейски институции за преподаването на религии и подготовката на учители по религии в условията на нарастващото културно и религиозно многообразие на обединена Европа. На фона на съвременния европейски контекст по отношение на преподаването на религии и на базата на последните международни документи и сравнителни научни изследвания по проблема е очертана европейската ориентировъчна рамка, включваща условията за качествено интеркултурно образование по религии и други убеждения в обществените училища. Представени са съвременните европейски научноизследователски светски центрове за преподаването на религии и за подготовката

на преподаватели по религии, както и основните предизвикателства пред европейските страни в това отношение.

14. Terziyska, M. La storia dell'infanzia come un nuovo campo scientifico e di studio dopo Aries. *Quaderni di Intercultura*, Anno IX/2017, pp. 163-189. ISSN 2035-858X; DOI 10.3271/M56 (26 с.).

Студията разглежда социокултурната природа на детството, неговите социални и психологически функции, както и генезиса и развитието на научния интерес към детството от 30-те години на миналия век. Представен е приносът на руската психология през същото десетилетие, на културната антропология, социално-историческото и психоисторическото направления. Развитието на историята на детството като нова насока в историческата наука след Филип Ариес и Лойд де Мос е представено в следните направления: колективни международни изследвания по история на детството; създаване на изследователски академични центрове; организиране на международни колоквиуми, конференции и семинари; издаване на списания; академични курсове по история на детството. Състоянието на изследванията в историята на детството в Русия и България също е предмет на изследване.

VI. Статии в рецензирани научни списания:

15. Терзийска, М. Развитие на педагогическото образование в Женева. – Педагогика, г. XVI, 3 (2006), с. 98–110 (13 с.). ISSN - 0861-3982; COBISS.BG-ID - 1119662308

През последното десетилетие на XX в. в някои страни на Западна Европа (Франция, Германия, Швейцария) се разгръща едно ново изследователско течение, което има за предмет историята на дисциплината науки за възпитанието (*sciences de l'éducation*) и връзката на този процес с професионалната подготовка на учителите. Тази статия се вписва в това изследователско направление, като си поставя за цел да изследва този процес в Швейцария, където получават образованието си или са специализирали редица от първите и най-изтъкнати преподаватели по педагогика в Софийския университет и имащи принос за развитието на тази нова академична и научна дисциплина.

16. Терзийска, М. Концепциите за католическото училище според официалните документи на Ватикана. – Педагогика, г. XVI, 6 (2006), с. 91–104 (14 с.). ISSN - 0861-3982

В статията се разглежда промяната в отношението на Католическата църква към възпитанието и образованието след Втория Ватикански събор (1962-1965), представено в редица значими документи на Конгрегацията за католическо възпитание.

От 20-те до 50-те години на XX в., в резултат на съвременните обществено-политически кризи, Католическата църква започва да гледа на възпитанието и образованието с възобновен интерес. Оформя се християнски инспирираната *католическа педагогика*, която има различни дейци и различни направления. Един от основните принципи, свързани с християнското възпитание, най-вече в училището, е правото на всеки човек на възпитание. Посочени са отличителните черти на католическото училище: на първо място в него се осъществява цялостното възпитание на детето чрез систематично и критично асимилиране на културното наследство; освен това негова специфична същност е това, че то е училище на християнската католическа общност. В неговата основа стои убеждението, че формирането на човека и на християнина са неразделими.

Основната специфична черта на католическото училище определя и намерението му да формира цялостно човешката личност чрез въвличането в този процес на всички компоненти на средата, в която живее и учи детето, и изработването на възпитателен проект, който да осъществява синтеза между вяра, култура и живот.

17. Терзийска, М. Ролята на Женева за формирането на Димитър Кацаров като учен педагог. – Педагогика, г. XIX, 5-6 (2009), с. 132–143 (12 с.). ISSN 0861-3982; COBISS.BG-ID - 1119662308

На основата на документите, отнасящи се до женевския период на Димитър Кацаров (1904–1910), съхранявани в Научния архив на БАН, статията има за цел да разкрие факторите, които оказват влияние върху формирането му като учен педагог: следването му в Женевския университет; ролята на неговия учител проф. Едуард Клапаред за ориентацията на Димитър Кацаров към психологията и педагогиката и новите идеи за реформа в образователното дело. Всичко това изиграва съществена роля за придобиването на нов, модерен подход към проблемите на образованието, който той пренася и в България и го предава на своите студенти в Софийския университет и

курсистките в организирания от него курс за подготовка на детски учителки, както и в работата с децата със специални образователни потребности.

VII. Студии в рецензирани онлайн списания:

18. Терзийска, М. Децата без детство в историята и днес. – Българско списание за образование, бр.1, 2013, 15–51 (37 с.). ISSN 1314 – 9059

http://www.elbook.eu/images/St22_terziiska_istoria_na_isostavenite_deca.pdf

Изоставянето на деца е вековен социален феномен, който обхваща преди всичко новородените и децата в ранна детска възраст. В гръко-римската античност е една от основните теми на митологичните и исторически разкази. Практиката на изоставянето на деца продължава през Средновековието, когато грижите за тях са институционализирани. Възникват сиропиталища, лечебници и болници за изоставени деца, открити в големите европейски градове. Изоставянето е една от най-тежките язви и в съвременното общество. Причините за това са разнообразни и са предимно от икономически, психологически, здравен и социален характер. Съвременната европейска политика за превенция и деинституционализация на грижите за изоставени деца днес отбелязва положителни тенденции в много страни, включително и в България.

19. Терзийска, М. Ще изчезне ли детството? – Българско списание за образование, бр.1, 2015, 104-160 (57 с.). ISSN 1314 – 9059;

http://www.elbook.eu/images/Milka_Terziiska.pdf

В края на XX в., позовавайки се на някои явления в съвременния свят, на първо място развитието на средствата за масова информация и навлизането на новите технологии в ежедневието на хората, се издига тревожната идея за изчезване на детството. Изчезва ли и ще изчезне ли наистина детството? Базирайки се на съвременните изследвания в тази област (психология, етнография на детството, социология на детството, история на детството), настоящата студия показва културно-историческия характер на детството и се опитва да направи прогноза за бъдещето на този социален феномен.

20. Терзийска, М. Лидия Стоянова и методът на Мария Монтесори в България. – Българско списание за образование, бр.2, 2017, 33–62 (30 с.). ISSN 1314 – 9059. <https://www.elbook.eu/images/2-M.Terziiska%20-2-2017%20.pdf>

На основата на архивен материал (преди всичко ръкописът на Лидия Стоянова „Моята пътека в педагогията към сърцата на децата“), съхраняван в Научно-техническата и педагогическа библиотека към НАЦИД, студията проследява основните етапи в приложението на метода Монтесори в България през 30-те години на XX в. Един от главните разпространители на този метод у нас през този период е Лидия Стоянова, отдала 45 години от живота си на възпитанието и обучението на децата със специални образователни потребности. Завършила курса на Мария Монтесори в Рим през 1930 г., тя популяризира този метод в България от страниците на сп. „Свободно възпитание“ (Страница Монтесори) и за пръв път се опитва да го приложи в работата си с „умственозакъснели“ деца в столичното училище „Н. Михайловски“ (а след това и с нормално развити деца в забавачницата към училището на В. П. Кузмина). По-късно продължава работата си при много по-добри условия в опитното училище към училище „Св. св. Кирил и Методий“, където вече са налице двата основни фактора – средата и дидактическият материал, и има възможност да разгърне творческия си талант на педагог. В студията, освен основните етапи в приложението на метода Монтесори от Лидия Стоянова през 30-години на XX в. в България, са представени и основни нейни публикации в сп. „Свободно възпитание“, в които тя теоретично осмисля работата си и представя метода Монтесори на читателите.

**21. Терзийска, М. Формиране на информационна култура в предучилищна
възраст: теоретични основи. – Българско списание за образование, 1, 2020,
с. 33-53 (21 с.) <https://www.elbook.eu/images/3-Terziyska-1-2020.pdf>**

В студията са очертани някои общотеоретични положения, свързани с проблема за формиране основите на информационната култура на децата от предучилищната възраст в семейството и в образователния процес в детските градини. Подчертана е актуалността на проблема за формиране на информационната култура на съвременния човек като висша степен на образованост: съвкупност от знания, умения, навици и личностни качества, които дават възможност на човека да търси, намира, възприема, преработва и прилага всякакъв вид информация и от всякакви източници за решаването на теоретични и практически задачи, т.е. ефективно да използва натрупаните от човечеството информационни ресурси.

На основата на психолого-педагогическата характеристика на децата от предучилищната възраст са разгледани следните въпроси: особеностите на формиране

основите на тяхната информационна култура и ролята на възрастните в този процес (семейството и педагозите); условията за успешното му осъществяване в семейството; етапите при работа с информацията; характеристиките на информационната култура на децата от предучилищна възраст; педагогическите компоненти на информационната култура на личността; общометодическите принципи при формиране на информационната култура; опазване здравето на детето от деструктивната информация.

VIII. Доклади от научни конференции, конгреси и симпозиуми (сборници):

- 22. Терзийска, М. (в съавторство със Стефан Стефанов). Всеобщото образование – панацея за човечеството (социално-педагогическата утопия на Коменски). – В: Сб. Общество на знанието и образование за всички. Юбилейна научна сесия 10 години списание „Стратегии на образователната и научната политика”, 21–22 февруари 2003, София 2003, 219–222 (4 с.). ISBN 954-9783-54-5; COBISS.BG-ID - 1040608484**

Докладът разглежда едно малко познато съчинение на Ян Амос Коменски – „Всеобщ съвет за подобряване на човешките дела“, чиито идеи са насочени към създаването на един по-съвършен свят за цялото човечество. Коменски твърдо вярва в неограничените възможности на човешкия разум, който, за да се развие, е необходимо всеобщо образование – за всички, на всичко и по всякакъв начин. В посоченото съчинение той разглежда всеобщото образование не само върху детството и младежката възраст, но и върху целия човешки живот – от раждането до смъртта и така достига до така актуалната днес идея за *образование през целия живот*. Предложената във „Велика дидактика“ четиристепенна схема на училищната система претърпява промяна и се превръща във всеобхватна система от осем степени училища, чиито първи степени са за децата в предучилищната и началната училищна възраст. Училището е най-важната институция за изправяне на човешките дела („работилница за човещина“), затова трябва да ги има във всяко населено място. Щом дори едно дете е останало във от училищното образование, то вече не е всеобщо.

- 23. Терзийска, М. (в съавторство със Ст. Стефанов). Влиянието на идеите на „Новото възпитание” в България през първата половина на XX в. – В: Сб. Образование и изкуство, т. IV, Университетско издателство “Епископ Константин Преславски”, Шумен, 2005, с. 117–123 (7 с.) ISBN 954-577-218-2**

Движението, познато като „Ново възпитание“, води началото си от 80-те години на XIX в. Под това наименование то се налага като обединяващо за един немалък брой педагогически направления в Англия, Франция, Швейцария, Германия, Италия, Белгия и Съединените щати, действащи в края на XIX и първата половина на XX в., а в отделни случаи има своите следовници и в наши дни. Това педагогическо движение е родено от двойна нужда и има двоен идеал: 1. Да адаптира педагогическите средства към природата на децата; 2. Да подготви младежта за социалния, интелектуалния и моралния съвременен живот. Ударението в това определение се поставя преди всичко върху „адаптирането на педагогическите средства към природата на детето“. Именно това ново виждане за мястото на детето във възпитанието, за поставянето му в центъра на педагогическия процес изиграва в педагогиката ролята на *коперникова революция*, отхвърляща „педагогоцентризма“ и заменяща го с „педоцентризъм“. Детето се превръща в център на педагогическата вселена. Нови задачи се поставят и пред учителя, който трябва да познава отлично психиката на детето, което може да стане само чрез нейното подробно и задълбочено изучаване. Основната му задача е да не попречи на природата на детето, а да я следва. Образованието като цяло и училището трябва да се приспособяват към детето, както една дреха или обувка се приспособява към тялото или крака („училище по мярка“, според израза на Клапаред).

През първата половина на XX в. в България се разпространяват и намират практическо приложение най-съвременните педагогически идеи и методи, създадени от участниците в движението „Ново възпитание“. Те се разпространяват от страниците на педагогическия печат, като флагман на това движение у нас става списанието „Свободно възпитание“, редактирано от проф. Димитър Кацаров. По инициатива на редакцията на списанието е създадена и Българската секция към Международната лига за ново възпитание, която развива забележителна дейност сред българските учители и педагогически дейци и работи за издигането на българската педагогическа мисъл и практика до най-съвременните европейски и световни постижения.

24. Stefanov, St. et Terziyska, M. L'influence des idées de l'éducation nouvelle sur l'émergence et le développement des disciplines pédagogiques en Bulgarie (fin du 19e - première moitié du 20e siècle). In : – *Passion, Fusion, Tension. New Education and Educational sciences - Education nouvelle et Sciences de l'éducation (end 19th-*

middle 20th century - fin 19e-milieu 20e siucle). Bern, Peter Lang, 2006, pp. 223–252 (30 с.). ISBN 3-03910-983-9; US-ISBN 0-8204-8375-3; ISSN 0721-3700

В доклада се изследва влиянието на идеите на движението за ново възпитание върху създаването и развитието на основните педагогически дисциплини в България в края на XIX – първата половина на XX в. На базата на богат архивен материал се проследява начинът, по който педагогиката се развива и се утвърждава като наука и университетска дисциплина в контекста на социално-политическия, икономическия и културния живот в България през посочения период. Разгледани са основните дейци, участвали в създаването на педагогическите дисциплини, проследен е техният творчески път и кариерно развитие, както и приносите им за развитието на университетската педагогика. Институционализирането на педагогиката като наука се разглежда във връзка с подготовката на бъдещите учители – студенти по педагогика в Софийския университет и в съществуващите по това време курсове за подготовка на детски учителки.

25. Терзийска, М. Хабилюционният труд на д-р Петър Нойков “За психологическия характер на йезуитското възпитание”. – В: Сб. 120 години Софийски университет „Св. Климент Охридски” и развитие на педагогическата наука. Доклади на шестата есенна научна конференция на ФНП, София, 21–22 ноември 2008, 666–671 (6 с.) ISBN 978-954-8846-04-02

Докладът представя един малко познат и недовършен труд на Петър Нойков, оставен в ръкопис – „За психологическия характер на йезуитското възпитание”, като се изясняват мотивите за написването му и се проследява неговото съдържание.

На основата главно на немски и френски източници и *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu (1599)* - документът, който определя основите на възпитателната система на йезуитите, в своето изследване Петър Нойков разглежда психологическите аспекти на йезуитското възпитание и търси отговор на въпроса дали това възпитание е активно или пасивно.

26. Терзийска, М., Ст. Стефанов. Свободно възпитание или педагогически анархизъм (Рефлексии на антиномията свобода-анархия в българската педагогическа книжнина през първата половина на XX в.) – Международен университетски семинар за балканистични проучвания и специализации -

XVIII МЕЖДУНАРОДНА КРЪГЛА МАСА. – Balkanistic forum (Балканистичен форум), год. XX, бр. 1, 2011, с. 79-88 (10 с.). ISSN 1310-3970 (print); 2535-1265 (online). COBISS.BG-ID - 1239576548

Движението за ново възпитание е едно от най-мощните и алтернативни направления в педагогическата практика през първата половина на XX в., чиято цел е да адаптира училището към новите нужди на съвременното общество.

Докладът разглежда ролята на редактираното от проф. Димитър Кацаров списание „Свободно възпитание“ за разпространението на идеите на новото възпитание в България. Списанието публикува статии в следните области: приложението на новата опитна педагогика и детска психология в обучението и възпитанието; практически опити за реформиране на образованието; новите насоки в педагогическата мисъл; работата с деца със специални образователни потребности, надарени, „престъпни и изоставени“ деца; предучилищното възпитание и образование; подготовката на учителите и др.

Обърнато е внимание и на критиците на новото възпитание от страна на т. нар. „марксистка“ или „социал-демократическа“ педагогика (Тодор Павлов, Тодор Самодумов и др.).

27. Терзийска, М. Курсът на проф. Димитър Кацаров за подготовка на детски учителки. – В: Юбилейна международна университетска конференция „130 години предучилищно образование“. Сборник доклади. Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2012, с. 74–79 (6 с.). ISBN 978–954–524–842–9

Базиран върху архивни материали, този доклад представя курсът на проф. Димитър Кацаров за подготовка на детски учителки, съществувал от 1933 до 1942 г. Разгледани са подробно неговата организация, съдържанието на теоретичната и практическата подготовка на бъдещите учители, постиженията и резултатите от учебната работа.

28. Терзийска, М. История на детството: 50 години след Филип Ариес (Юбилеят на една книга). – В: Празнично-юбилейната история. Сборник с доклади от летния семинар в Китен 25-29 юни 2012 г. С., ИК “Ваньо Недков”, 2012, 209–219 (11 с.) ISBN 978-954-9462-77-7

Докладът представя кратък преглед на съвременното състояние на изследванията в чужбина в областта на историята на детството – научното направление, чието начало постави преди повече от половин век френският историк Филип Ариес с книгата си “L’enfant et la vie familiale sous l’Ancien Régime” (1960). Той очертава също така насоките за бъдеща работа в тази научна област в България.

29. Терзийска, М. (в съавторство със Стефан Стефанов). Извори за историята на детството и младостта: ученически албум от 1900 г. – В: Науката за културно-историческото наследство – scientia „incognita”. Сборник с доклади от Юбилейната научна конференция по повод 10-годишнината от създаването на Катедра „Културно-историческо наследство“ при Университета по библиотекознание и информационни технологии, София, 10.10.2014, съставител Жоржета Назърска, За буквите, София, 2014, 113-122 (10 с.) ISBN 978-619-185-150-8

Докладът представя един интересен извор за историята на детството и младостта – ученически албум от 1901 г., който съдържа интересни факти за тогавашната училищна, обществена и културна действителност. Той съответства на много популярните в по-ново време „лексикони“ - тетрадки, в които всеки ученик можеше да остави свои или чужди мисли, снимки, рисунки и др. за спомен на своя съученик, притежател на лексикона. В най-ново време на тях съответстват социалните мрежи и сайтовете за деца.

30. Терзийска, М. Историята на детството като нова научноизследователска област (източници). – В: История на просветното дело – нови изследвания, уникални културни ценности и музейни колекции. Иновативни форми на представяне. Международна научна конференция, Габрово, 2014, 68-75 (8 с.) ISBN 978-954-490-468-5; COBISS.BG-ID - 1273604580

Историята на детството е една сравнително нова интердисциплинарна научна област, интересът към която се развива през последните десетилетия в академичните среди на Европа и САЩ, а в последно време и в Русия и България. В доклада се прави разлика между историята на детството и историята на детето, разглежда се проблемът за изворите по история на детството и се прави тяхна най-обща

класификация, както и методите на изследване на история на детството. Акцентираще се върху колекциите (различните сбирки – музейни, частни и т.н.) като извори за изследване на историята на детството.

IX. Рецензии

- 31. Terziyska, M. Представяне на монографията на Дорена Кароли „Per una storia dell’asilo nido in Europa tra Otto e Novecento”. – Педагогика, г. LXXXVII, кн. 4, 2015, с. 583-588. ISSN 0861-3982 (Print); ISSN 1314-8540 (Online)**

Рецензията е върху монографията на Дорена Кароли „Per una storia dell’asilo nido in Europa tra Otto e Novecento“. Това е първото изследване, което, на базата на богата библиография на няколко езика, разглежда зараждането и развитието на детските ясли в няколко европейски страни (Франция, Англия, Германия, Русия и Италия) в рамките на един век – от средата на XIX до навечерието на Втората световна война.

SUMMARY

of the scientific publications of Ch. Assistant Professor Milka Nikolova Terziyska-Stefanova, presented for participation in the competition for Associate Professor in a professional field 1.2. Pedagogy (Preschool pedagogy - Psychological and pedagogical foundations of information culture), published in the State Gazette, issue 67 dated 28.07.2020

I. Monograph presented as a habilitation thesis:

1. Terziyska, M. **Information revolutions and education. Part 1. From Antiquity to the 18th century.** Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2019, 318 c. ISBN: 978-954-07-4704-0; COBISS.BG-ID - 1290687460

The study aims to emphasize the role of the information factor and education as an essential part of culture in the development of human society. It focuses on their interrelationship and interdependence while taking also into account the role of material circumstances in the development of history. The author does not try to make a complete and exhaustive overview of education during the historical epochs, but rather outlines the trends in their relationship and dependence.

Structurally, the monograph contains three chapters, each of which is devoted to the respective information revolution and the related state of education in a given historical epoch.

The *first information revolution*, related to the emergence of language and speech as a tool for communication, led to the accumulation of information and knowledge about different areas of life, but direct language communication as the basis of the information process limited the level and scope of knowledge and opportunities for their use in limited spatial areas.

The *second information revolution* was related to the invention of writing, which led to overcoming the limitations of speech communication and human memory and to increasing the opportunities for accumulation and storage of information and knowledge. Their fixation on a given medium (initially hard - stone, clay, wood, bone, and later soft - papyrus, parchment, paper) facilitates their transmission from generation to generation and makes it possible not only directly from person to person, but also through books and libraries - the information funds of humankind.

The invention of writing is associated with the emergence of states and the written history of humankind, the development of literature, science, culture and education. Along with all this, the most ancient civilizations known to us today existed in the 4th-1st millennium BC

on the territory of South Asia and partly in North Asia, have left to humanity the ways to pass on the cultural heritage of generations - organized education and training in a specially created institution - the school, which in turn develops and becomes the engine of social progress.

The invention of book printing is one of the most remarkable information technologies, which has retained its importance to this day. It is the basis of the *third information revolution*, which had a radical impact on all spheres of life. Unlike previous epochs, in which knowledge was available to a limited circle of society, new technology opened up new opportunities for access to more numerous and cheaper sources of knowledge for wider sections of the population, including the lower social strata. This led to changes in the social structure for the dissemination of knowledge and indirectly affected the social, economical and political changes in society.

The wider dissemination of information and knowledge related to the introduction and dissemination of book printing expanded the information boundaries of humanity and the mental horizon of man. The new information conditions in the society imposed a *new type of information culture*, which was acquired through the printed production as the main means of education and self-education.

Book printing helps to create a common information space within which the culture, science and education of the New Age developed. With its invention, humanity made continuous information and knowledge progress, which left its mark on the content of education and teaching methods.

For the purposes of the research, which has an interdisciplinary nature, sources from different fields of science are used (history, history of pedagogy and education, history of the book, history of libraries, pedagogy, philosophy, psychology, informatics, economics, archeology, linguistics, etc.).

2. Terziyska, M. Information revolutions and education. Part II. 19th-21st century. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2020, ISBN 978-954-07-4968-6; COBISS.BG-ID - 41173512

The second part of the monograph continues to explore the issues raised in the first part, but in a different historical period. It aims to study the impact of the information revolutions in the 19th-21st century on the trends in the development of education in developed countries: to what extent the education met the need for knowledge and formation of the respective information culture of the people during the different stages of the researched historical period;

the influence on pedagogical thought and the formation of reformist educational concepts; the share of literacy among the population; the education of both sexes and minority groups; educational content; teaching methodology; educational structure and types of schools.

The study contains two chapters: the first is devoted to the fourth information revolution, and the second to the fifth and sixth.

The first chapter covers the 19th - first half of the 20th century. Printing, discovered as a technology in the previous historical era (the third information revolution), contributed greatly to the development of science and the unprecedented growth of scientific and technological discoveries. The result was the rapid development of the industrial revolution, the characteristic feature of which was the transition from a predominantly agrarian economy to industrial production. The central force of the industrial revolution was *electricity*, which found application in all other areas of life. It is associated with the invention and increasing use and dissemination of *new means of information communication* (telegraph, telephone, radio and television), which contributed to the formation of a new stage in the development of society, known as the ***fourth information revolution***.

The new means of information and communication (which may include photography, cinema and sound recording) solve the problem of remote messaging of a huge number of people and allowed the speed of information transmission to increase several times. This significantly increased their role as a mechanism for the dissemination of messages and knowledge in large areas and the accessibility of members of society to them, and hence their influence on the formation of individual and public consciousness.

Along with the new means of information and communication, the press continued its existence and development with its products (books, magazines and newspapers), which, thanks to the mass compulsory school education, became more accessible to broad sections of the population. With the development of scientific and technological progress, the content of education became more complex and enriched, and its duration increased.

The growing importance of information as a means of influencing the development of society and the states led to a new stage of development in which the media and communication began to play an increasing role in shaping the mass culture of society and to compete with the school as an institution summoned to educate the younger generations. The fourth information revolution smoothly passed into the fifth information revolution - the information technology revolution.

The second chapter deals with the fifth and sixth information revolutions. They are not divided into separate chapters, because both unfold over several decades (the second half of the 20th - early 21st century) and the processes that emerged in the fifth information revolution smoothly passed and continued their development in the sixth. This is the *era of electronics, the invention of electronic computing, the advent of the personal computer, the creation of networks of communications and telecommunications*. These inventions transformed the ways in which the ever-increasing amount of information was processed, organized and disseminated. This radically transformed men's ability to effectively use information resources. Working with information in electronic form allowed the ensurance of its virtually unlimited distribution. *If the main result of the fourth information revolution was the overcoming of spaces, then the fifth and sixth information revolution overcame time thanks to the gigantic speed and volume of transmitted and processed information*. The educational requirements to the modern person and to the *formation and constant increase of the information culture of the people of all ages grew*.

Emphasis is laid upon the important role of technologicalization (which is inevitable at this stage of development) and *the humanization of the educational process* with a view to preserving and developing the human beings. It was not technology or even information itself that became dominant in the new world of information policy, but its creator and end user – the human beings.

For research purposes sources from different fields of science are used, i.e. history, history of pedagogy and education, history of the book, pedagogy, philosophy, psychology, sociology, informatics, economics, etc.

II. Published monographs that are not presented as a major habilitation thesis:

3. Terziyska, M. Childhood - known and unknown (From infanticide to digital childhood). Sofia, “Veda Slovena Publishing House – JG”, 2018. 370 c. ISBN: 978-954-8846-43-1

The presented monograph aims, based on the existing data in the foreign scientific literature, to present to the Bulgarian readers some of the most important theories and phenomena related to the history and the present of childhood.

The monograph consists of two chapters, each of which includes four parts, logically united by the theme of childhood. The first chapter “Theories of Childhood” examines the phenomenon of “childhood” and traces the emergence and development of scientific interest in

childhood and the formation of the idea of its cultural and historical character: the contribution of Russian psychologists from the 1930s (mostly to L. S. Vygotsky and D. B. Elkonin); the contribution of the ethnography of childhood (M. Mead and the types of culture in the history of childhood); the emergence of a new field in historical research - the history of childhood. The second and third parts present the two main directions in the history of childhood - the historical-sociological (the theory of Philippe Ariès) and the psychohistorical (the theory of Lloyd deMause). The fourth part is devoted to some of the concepts of the transformation of the child and childhood in the last decades of the 20th century (the theories of M. Winn and N. Postman), presenting a grim picture and forecast for the development of childhood in modern society under the influence of new media.

The second chapter, “Childhood through the Ages and Today”, begins by turning one of the darkest pages in the history and current state of childhood, the abandonment of children. Following the history of the phenomenon from Antiquity to the present day in Europe and Bulgaria, the second part presents one of the turning points and very important moments not only in the history of education - a movement for new education that originated in the late 19th century and unfolded in the first half of the 20th century, which placed in the center of the pedagogical attention the child with its interests and natural needs for activity. The ideas of this movement and the new educational methods penetrated in Bulgaria through such prominent personalities as Prof. Dimitar Katsarov and his students and followers. The third part presents the application of Maria Montessori's method by Lydia Stoyanova in her work with “mentally retarded” children in several metropolitan schools, the difficulties she went through, her full dedication to the work and the results she achieved. The last, fourth part of the monograph, takes us into the modern information society and tries to answer the question of whether modern children are “digital natives” and whether there is a digital gap between the generations.

Without claiming to be exhaustive, the monograph outlines the strokes of the diverse image of childhood over the centuries up to modern times, to which future research in this area may add new colors depending on the accumulated material. In this sense, a number of problems are posed, which are waiting for their scientific solution: the development of a comprehensive integrated approach to childhood as a socio-pedagogical phenomenon and the development of a methodology for multidisciplinary study of childhood problems; the application of a historical approach to the study of childhood as a social phenomenon in order to understand its specific historical nature.

Proceeding from this context, in **ch. I, part IV (WILL CHILDHOOD DISAPPEAR? pp. 107-154)** and in **ch. II, part IV (IS THE EXISTENCE OF “DIGITAL NATIVES” A MYTH? pp. 279-326)**, some of the characteristics of modern children, influenced by the new information age, are considered.

Ch. I, part IV. WILL CHILDHOOD DISAPPEAR? pp. 107-154

A special place in the series of evolutionary theories is occupied by the concepts of the transformation of the child in modern society. Among the most interesting and alarming is the concept of the disappearance of childhood, supported by Marie Winn, Neil Postman and others. As evidence, the authors cite examples of raising children's awareness of various issues concerning the world of adults (e.g. sex, death, disease, money), as well as objective demographic trends for childhood development in developed countries (declining birth rates, reducing the number of children in the family, etc.).

1. Who are the “children without childhood“ according to Marie Winn

The American author Marie Winn has written a number of books for children and parents, two of which have brought her worldwide fame. One of them is entitled “The Plug-in Drug: Television, Children, And The Family” (Penguin, 1977) and is a critical analysis of the pedagogical consequences of *television's penetration into people's daily lives and especially its impact on children*. In 1983, her book “Children without childhood”³² appeared, which presents the results of the breakthrough in the attitude towards childhood in modern society.

Marie Winn's research showed that the changes that covered all the major aspects of childhood were so significant that it was a revolution, a new era in the relationship between children and adults. Marie Winn called this new age a century of preparation that replaced the previous age of guardianship (or the golden age). A *new concept of childhood* has been formed, according to which adults no longer consider it their duty to hide from children the truths about the harsh side of life and their own weaknesses, but on the contrary - that they must prepare them for the demands of modern life.

Marie Winn points out *mass media* as one of the factors which influence these phenomena and which are disturbing for the modern childhood. She sees on *television the*

---

³² Winn, Marie. Children without childhood. New York, Panteon Books, 1983. The book is presented according to the paper by M. V. Reysin “Children without childhood”, published in 1997 in № 4 of the “New pedagogical journal” under the title “Iron Age”. See: <http://modernproblems.org.ru/education/68-reyzin.html>

means that have deprived parents of control over their children. There was no longer any topic in the world of adults that remained a secret for children. Kindergartens ceased to be a place for games and creative activity, and became educational institutions focused on success and competition. Children's games, through which they most fully revealed their childish nature, were replaced by television, alcohol, drugs, premature sensuality and sexuality. The incidence of childhood depression is increasing among children - a condition that had long been considered uncharacteristic of childhood. Marie Winn sees the reasons for all this in the great social upheavals of the late 60's and early 70's of the 20th century - the so-called sexual revolution, the women's movement, the penetration of television in American homes and family life, the unstoppable rise in divorces and single parents, the political frustrations of the Vietnam War and beyond, the deteriorating economic situation that forced many mothers to work. All these changes in the lives of adults together required a new approach to children.

At the end of her book, Marie Winn tries to answer what needs to be done. According to her, there is no need for a new revolution or a new social movement, but a change in mind and behavior of parents. They need to understand that successfully building a family requires them to be more focused on the well-being of their children and to sacrifice some of their ambitions, desires and aspirations in favor of the normal growth and happiness of children. The understanding that early childhood is not the only important stage in a child's development, and that the following years are just as important, will force parents to compromise in their professional and social lives in order to devote more time, attention and care to their school-age children. The parents need to realize the importance of games in children's lives, leading them to take greater control over the time their children spend in front of the TV, because television is the most important substitute for play for today's children. Another important point is the understanding that children and adults are not equal, which will give parents the courage to take on a more authoritative role (but not authoritarian) in the family.

Today, in the world of knowledge and new technologies, Marie Winn's book gives us a criterion for reflection on all phenomena affecting our children: do these phenomena serve the purposes of protecting children and prolonging their childhood or accelerate their entry into the world of adults, prematurely depriving them of the characteristic innocence and immediacy of childhood?

However, we cannot agree with everything said by Marie Winn. Her research was conducted in the United States only, albeit in three different regions, so she cannot claim universality and representativeness. The data may be the same for highly developed industrial

societies, but large-scale surveys need to be carried out to cover other geographical areas and social strata. In addition, in each historical epoch, including the modern one, and in each country there are parallel different educational styles, respectively different types of childhood. There is no universal childhood, respectively, and a universal concept of childhood. The image of childhood is changeable; it has never been the same in different historical epochs and even within the same society. Childhood will disappear when mankind disappears. Furthermore, in different historical periods childhood had different upper limits, more or less clear and distinguishing the world of childhood from that of adults.

Marie Winn emphasizes the role of social factors and television in shortening childhood and blurring the boundaries between the world of childhood and the world of adults. Neil Postman goes further, including the computer as one of the "detrimental" factors for childhood.

2. Neil Postman's concept of the disappearance of childhood

Neil Postman (1931-2003) was an American sociologist, specialist in communication theory, publisher of "Et cetera" journal of general semantics. He was also a visiting professor also visiting professor at Harvard University. His book "The Disappearance of Childhood", dedicated to such a "sad topic", was conceived in the mid-70s of the 20th century, but its first edition was in 1982. In the preface of the new edition, Postman states that since then the social tendencies noted in it, which have been destructive in relation to childhood, have not only not weakened, but on the contrary - despite his hopes, have significantly deepened.

Childhood, according to Neil Postman, is a "social artifact, not a biological category"³³. Today, he believes, we have enough historical evidence that allows us to reconstruct in general the fate of the ideas of childhood for the past two and a half millennia. After examining the history of childhood in different historical epochs, he describes the state of childhood in modern America, but, according to him, readers from any European country can find many familiar features in this description.

Along with the flowering of childhood in the period between 1850 and 1950, *a process of disintegration of its symbolic system was taking place*. The beginning was set with the emergence of new means of information and communication based on electricity, which marked the anonymous nature of the coming era of information technology. In it, the new

---

³³ Postman, Neil. TV shapes a new type of personality - an adult child. http://media-ecology.blogspot.com/2011/02/blog-post_17.html

commodity prevailing on the market made the location and identity of both the producer and the consumer irrelevant. In connection with the coup in the field of communications, the so-called graphic or visual revolution developed. The invention of the rotary printing machine, the camera, the television radically changed the nature of the transmitted information, as its unit became not the word, but the visual sign.

The new symbolic environment caused by the “graphic revolution” inexorably separated the social foundations on which childhood was built. First, in order to master the visual (television) culture in its entirety, no training was required. In that case, both the 7-year-old and the 70-year-old are generally equal. In such a visual culture, the concept of literacy does not exist, because there is no alphabet in the visual “language”. Second, this culture does not make any serious and complex demands on the rational activity of consciousness and forms of human behavior. Third, a society that identifies itself with the mass media audience is increasingly losing its distinctive cultural features and becoming homogeneous. The logical reason for these leveling processes is the orientation towards general accessibility of all programs. Electronic media carry the same information to a huge audience. Secrets of all kinds cannot be hidden from children, and without social secrets childhood is unthinkable, he said.

In the world of current, rapidly changing, publicly available information, adults are no longer authoritative guides for children on the path of knowledge. The connection between the known and the still unknown is curiosity. As the electronic media, especially television, blurs the boundaries between them; curiosity is replaced by cynicism or arrogance. Children begin to orient themselves not by the authority of adults, but by the information that comes “from nowhere”.

Reflecting on social delimiters, the most important of which is shame, Postman is fully aware of the ambiguous complexity of the processes taking place in culture. Over the course of historical time, many disturbing and acute topics (related to the relationship between the sexes, violence, incest, mental illness, etc.) have naturally moved from the realm of shame to publicly discussed social, political and psychological phenomena. He writes that it would be ridiculous to require all these issues to remain forever in the dark niche of the public consciousness. It also turns out that these secrets cannot be hidden from children, and we must be prepared for the consequences.

The child, while remaining such, must be convinced that adults can control their physiological urges, incitements to cruelty and violence. This conviction helps children gain self-confidence, develop a rational attitude towards the world around, necessary for learning

and cope with future difficulties and vicissitudes of fate. According to Postman, this does not mean that the child is obliged to remain ignorant of the dark side of life. The way to get acquainted with them are fairy tales, which help children to painlessly integrate the information about violence into the general picture of the world. The constant question in society about whether the violence shown on the screen is able to develop child aggression, according to Postman, is incorrectly posed. Rather, we need to consider the extent to which the naturalistic image of life “as it is” undermines the child's belief in the rationality of adults and their ability to bring order to the world.

In the concluding part of his book, Postman cites numerous examples from various areas of public life in the United States, illustrating the main thesis of the book - the rapid destruction of the social substance of childhood. At the same time, Postman is absolutely convinced that every American family can give their children a full childhood. For this to happen, the almost impossible must be done in the conditions of modern America: to avoid divorce; to sharply limit, if not completely exclude, children's standing in front of the TV, while educating them to be critical of what is happening on the screen. Such married couples are rare, but they still exist. By making this difficult choice, they render an invaluable service not only to their children but to society as a whole, preserving for them the intellectual and spiritual elite.

Neil Postman talks about the disappearance of childhood in North America and the fact that it may not last until the end of the twentieth century. According to him, this is a “high-class social catastrophe”, but he himself stopped after making his “frightening assumption” because he did not know the solution to the problem. But this does not mean, as he puts it, that there is no solution. One of the saving means for the revival of childhood Postman sees in the use of the computer for its intended purpose. Where is the danger coming from the computer and why can it be dangerous? According to Postman, this is information that turns from a human friend into a “flood of chaos”. The person oversaturated with information does not know how to use it. The computer and its information cannot answer any of the fundamental questions one needs to make one's life more meaningful and humane. Nor can it provide any organizing moral framework.

Postman himself says that he is not against the “meaningful” use of computers, as they also have a very useful application in people's lives. Whether we accept information uncritically or not depends not on the computer, but on the level of our general and special education, as well as awareness. It is also a matter of personal choice whether to be free to think or to flow into the general flow and succumb to its flow. We must not deprive children of information, but

teach them how to navigate the information maze, instead of getting lost in it, to bring in line with modern conditions our educational work with them and the quality of education. To teach them to learn and to be informed. But for this purpose, the adults themselves must first know how to do it. We cannot change the course of scientific and technological progress, but we can change ourselves, as well as educational methods, and turn modern technical means of information and communication into our collaborators, not “enemies” of children and an obstacle to their psycho-emotional and social development.

Due to the rapid development of new technologies, still unknown at the time when Marie Winn and Neil Postman wrote their books, they naturally do not talk about smartphones and social networks, which penetrate absolutely all kinds of barriers and obstacles to reach children. Today, they are fully accessible to all and have penetrated deep into the world of children to such an extent that they have become part of their daily lives.

Ch. II, part IV. IS THE EXISTENCE OF “DIGITAL NATIVES” A MYTH? pp. 279-326

At the turn of the 20th – 21st century in developed countries a new type of society, called “post-industrial“, “information“, “knowledge society“, etc. emerged. One of the most important and characteristic features of modern society was the transformation of new information and communication technologies into a key factor of progress, and information and knowledge into the most important and sought-after commodity. The requirements for the individual and their education and ability to adapt and work in a high-tech environment were extremely increasing.

What is the place of children in this dynamically evolving modern world? What is the new image of childhood in the information society? This part of the book, based on foreign and Bulgarian research, analyzes the characteristics of the new type of childhood formed as a result of globalization.

A characteristic feature of childhood in the modern world is that it is influenced by new information and communication technologies and the rapid pace of development of the technological revolution. As a result, an integral part of the lives of modern children are the new technical means (interactive toys, computers, internet, computer games, tablets, smartphones), which are constantly diversifying and becoming more complex.

Children of the technological age have been called “digital natives” by Mark Prenski, unlike people of previous generations, whom he calls “digital immigrants”³⁴. “Digital natives” refers to the generation (in the United States) born after the second half of the 1980s in the age of mass computing, widely-spread Windows operating systems and all other rapidly developing new information and communication technologies. Those born before that time are called “digital immigrants” by Mark Prensky because they became acquainted with computers and the Internet and began using them at a later stage in their lives.

Digital natives differ from digital immigrants primarily in their way of life, in that they do many things online, i.e. different from what the older generation does. The digital natives are used to receiving information very quickly; they love parallel activities and multitasking; they work best when connected in a network; enjoy instant gratification and frequent rewards; prefer games to “serious” work, etc.

In his work “The Emerging Online Life of the Digital Native: What they do differently because of the technology, and how they do it” (2004)³⁵, Mark Prensky tries to formulate these differences. He lists 18 positions: born digitals communicate with others, sell and buy, exchange, engage in creativity, hold meetings, collect, coordinate, evaluate other people, play, learn, seek information, analyze, report, program, socialize, engage in activity and grow – all in different ways.

Digital natives have been living in an information-rich environment since birth, surrounded by computers, video games, digital music players, camcorders, cell phones, and all the other toys and tools of the digital age. Computer games, e-mail, the Internet, cell phones and instant messaging are an integral part of their lives. Mark Prensky also calls these generations native speakers because they speak the digital language of computers, video games, the Internet.

In contrast, digital immigrants, although already familiar with new technologies and speaking their language, retain to some extent their “emphasis”, i.e. they stand in the past with one foot. Older generations are “socialized” differently from their children and learn the new

---

³⁴ Prensky, M. Digital natives, digital immigrants (2001). <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>, 20.01.2019.

³⁵ The Emerging Online Life of the Digital Native: What they do differently because of the technology, and how they do it. See on the site MarcPrensky.com. http://www.marcprensky.com/writing/Prensky-The_Emerging_Online_Life_of_the_Digital_Native-03.pdf, 20.01.2020.

technological language later in life, which means, according to Prensky, that it goes to a different part of their brain than it does in the digital generation.

The fact that generations speak a different language, Prensky believes, is a very serious issue, because the generation that speaks the new language with an accent must teach the generation that speaks that language fluently, and it does not understand what digital immigrants say. Hence Mark Prensky proposes radical reforms not only in teaching methods but also in educational content. Are these demands for a radical change in education scientifically substantiated and is the concern of the specialists working in this field justified? Is there really a digital division between generations?

Mark Prensky has both his followers and his critics, who enter into controversy with him and refute his views scientifically and argumentatively. They clarify and revise what he wrote about the digital generation at the very beginning of the digital age. According to Timothy VanSlyke, for example, context matters and Mark Prensky's assumptions are not universal³⁶.

One of Mark Prensky's critics is Apostolos Koutropoulos of the University of Massachusetts in the United States who, in his article "Digital natives: ten years after"³⁷, analyzes and summarizes data from contemporary research on the digital generation: how and why representatives of this generation use technology, how they search and analyze information, what approaches to training and knowledge they choose. The findings of Apostolos Kutropoulos, based on statistics, show that those digital natives are a very small segment of the population; most of them are passive users and do not need educational innovations; digital immigrants know more about technology than digital natives.

The conclusions of Apostolos Kutropoulos are that there is no such monolithic group that can be called digital natives. The people who would fit into this stereotype are a very small part of the population. This is acknowledged in his later writings by the creator of the term digital natives, Mark Prensky³⁸, who says that although students are by definition digitally natives by birth, this does not mean that they know everything about computers or about other technologies, or that they would learn everything on their own. So the division of people into digital natives and digital immigrants is artificial. It does not reflect the real situation, as

---

³⁶ VanSlyke, Timothy. Digital Natives, Digital Immigrants: Some Thoughts from the Generation Gap // The Technology Source, 2003, 7(3). <https://depd.wisc.edu/html/TSarticles/Digital%20Natives.htm>, 07.02.2018.

³⁷ The article was published in MERLOT Journal of Online Learning and Teaching, Vol. 7, No.4, December 2011. http://jolt.merlot.org/vol7no4/koutropoulos_1211.htm, 07.02.2018

³⁸ Prensky, M. Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning (1st ed.). Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 2010. See electronic version of the book: <https://oetmanhattan.wikispaces.com/file/view/Prensky--Teaching+Digital+Natives-in+press6.pdf>, 07.02.2018.

evidenced by data from studies in the most developed countries in the world, says Apostolos Kutropoulos.

What follows from this? Apostolos Kutropoulos draws interesting conclusions about educational innovation. The idea of the digital natives and the related idea of radical reforms in the approaches to learning and the content of education causes a kind of “moral panic” among those working in the field of education³⁹. But research shows that digital children and young people themselves view education quite conservatively and are not fully active and creative in sharing content in cyberspace. In this regard, Koutropoulos suggests that education professionals should not focus on the technological aspect of the debate and study the behavior of the so-called digital natives, but *seek the right pedagogical approaches to teaching students and teach them to critically evaluate information in both digital and analog worlds*.

According to Koutropoulos, we should stop calling this generation the digital (network) Google generation because these terms do not describe them and have the potential to prevent this group of students from achieving personal growth, giving them the false impression that they know everything about technology. And in order to develop, they must understand that they do not know many things.

Studies of Bulgarian children⁴⁰ confirm the above. Their online behavior shows low motivation to meet educational needs through the Internet. They are users rather than creators of digital content. The reasons for this phenomenon are reduced to the danger of online harassment in the networks and insufficient skills to ensure online security. As a result, Bulgarian children do not know and do not follow the ethical rules of online communication. The key to solving this problem is not rooted in the Internet, but in the social environment itself and the relationships in it, which can cause problems in both the digital and real world. Therefore, in order to form a digital culture and literacy, one must work purposefully and systematically, as only the birth and growth in a digital environment is not a sufficient factor for the existence of such.

---

³⁹ Bennett, S. J., & Maton, K. A. Beyond the 'digital natives' debate: Towards a more nuanced understanding of students' technology experiences // Journal of Computer Assisted Learning, 2010, 26(5), pp. 321–331. <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=2330&context=edupapers>, 07.02.2018.

⁴⁰ Hajdiniak, Marko, P. Kynchev, E. Georgiev, G. Apostolov. Onlajn povedenie na decata v Bylgariia: riskove i vredi. Nacionalno predstavitelno izsledvane 2016. https://www.safenet.bg/images/sampleddata/files/Risks_Harm-BG.pdf, 07.02.2018. This study is part of a European-wide study carried out in 2016-2017 by the EU Kids Online research network on how children and young people have integrated the Internet and digital technologies into their daily lives. Kynchev, P., E. Georgiev, M. Hajdiniak, G. Apostolov. Digitalno gramotni li sa rodenite v digitalnata epoha deca? Nacionalno predstavitelno izsledvane „Decata na Bylgariia onlajn“, 2016. <https://www.safenet.bg/images/sampleddata/files/DML-BG.pdf>, 07.02.2018

The results of international and national research disprove the myth that the world is divided into young people (“digital natives”), who know everything about computers, and adults (“digital immigrants”). Research shows that this division is artificial. It turns out that most of today’s children and adolescents are not such knowledgeable computer and Internet users. Despite the large amount of time that children spend on computers, *the superiority of young people over adults in terms of digital competence cannot be clearly fixed*⁴¹. The largest digital division between generations is in developing countries, which are also most affected by their “digital natives”.

If we can talk about “digital natives“, then they are a very small amount of young people. In the world, the majority of young people (70%) are not “digital natives“.

The majority of “digital natives“ are passive users of new technologies. They have only basic user knowledge and skills and have difficulties going beyond these limits.

“Digital natives“ *do not need educational innovations*. A very small percentage of them are constantly using new information and communication technologies for educational purposes.

Regarding the term “digital natives“, some scholars recommend not using it anymore (i.e. Apostolos Koutropoulos), others replace it with the term “new children“⁴², forgetting that this term has long been used by members of the new education movement for other generations in another epoch⁴³. In fact, each generation is new to the previous ones.

Mark Prensky's opponents are growing, proving that “digital natives“ do not exist and never did. Can we fully accept these claims, ignoring some facts that prove that, as a result of the technological boom, the children of the digital age are very different from previous generations? Although there is no consensus in the literature on the exact impact of information and communication technologies on young people, there is a general consensus that digital multimedia is changing the way young people learn, play, prepare for life in society and participate in civic life⁴⁴.

---

⁴¹ Soldatova, Galina. Mifji cifrovogo veka // Zhurnal „Deti v informacionnom obshtestve“, № 14 (iul’–sentjabr’ 2013). <http://detionline.com/assets/files/journal/14/number14.pdf>, 07.02.2018

⁴² Ferri, Paolo. I nuovi bambini. Come educare i figli all’uso della tecnologia, senza diffidenze e paure. BUR Biblioteca Univ. Rizzoli, 2014.

⁴³ Montesori, Mariia. Novoto dete i duhovnoto vyzrazhdane na choveka. Sofiia: Pech. Hudozhnik, 1935.

⁴⁴ Soldatova, G. Chto s nimi proishodit’? // Zhurnal “Deti v informacionnom obshtestve“, № 11 (aprel’–sentjabrj 2012). <http://detionline.com/assets/files/journal/11/journal11.pdf>, 07.02.2018

Today, children are active Internet users at the age of 7-8, performing a variety of online activities, including socializing, learning and playing. However, although they were born in the digital age, many of them do not have the necessary digital media competence to effectively use the opportunities of new information and communication technologies for their personal development. And this could not happen by itself. There is no magic way for children without purposeful training to become experts in computer technology and acquire the necessary digital culture. We should not rely on this “gift“ to be innate and let them self-educate, but we should work systematically to master digital media competence from an early age and make this training part of the curriculum at all school ages. Based on the needs and requirements of the information society and following the new paradigm of education, ”lifelong learning“, in the process of schooling children must acquire skills and habits for independent learning and continuous enrichment and renewal of their knowledge in life already as adults.

4. Terziyska, M. Dimitar Katsarov and the movement for new education. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2013, 278 c. ISBN 978-954-07-3523-8; COBISS.BG-ID - 1256254436

The aim of the monograph is to present, on the basis of rich archival material, little known (or unknown) aspects of the life and work of the great Bulgarian pedagogue Prof. Dimitar Katsarov. Special attention is paid to his connections with the international movement for new education, his merits for the spread of this movement in Bulgaria and its influence on the development of pedagogical science and education in our country in the first half of the 20th century.

The monograph is based on archival materials primarily from the fund of Dimitar Katsarov, stored in Scientific archive of the Bulgarian Academy of Sciences: documents related to his studies in Geneva and Fribourg; with his work in the Laboratory of Experimental Psychology at the University of Geneva as an assistant to Prof. Edouard Claparède; letters of Prof. Edouard Claparède to Katsarov; his elaborations of seminars from this period; preserved lecture courses he gave at Sofia University in the 1920s and 1930s; unpublished works in pedagogy and psychology; correspondence with the leadership of the International League for New Education and many other documents. The analysis and comparison of these and other documents from the archives of Dimitar Katsarov, as well as the existing literature on the subject, provide an opportunity to make a *complete picture of his life and career*.

The monograph consists of two chapters, the first of which is entitled "Biography of Dimitar Katsarov" and is dedicated to the life and multifaceted work of Dimitar Katsarov. The formation of Dimitar Katsarov as a university lecturer, scientist and public figure is traced in detail, on the basis of archival documents (from the fund of Dimitar Katsarov in Scientific archive of the Bulgarian Academy of Sciences, the fund of Sofia University in the State Archives - Sofia and the Central State Archives). Special attention is paid to a little studied so far, but very important period of his life - his studies in Switzerland (Geneva and Fribourg) and his work at the University of Geneva as an assistant to Prof. Edouard Claparède. The university career of Dimitar Katsarov (1910-1948) and the main directions of his scientific work, as well as his scientific-educational and public activity in Bulgaria and abroad are outlined: working with teachers, taking care for children with intellectual disabilities (or, in his words, the "special children"). The difficult path of Prof. Dimitar Katsarov after September 9, 1944 is also presented, when his life ran between the denial of his personality, work and creativity, and the recognition, which found expression in his election as a corresponding member of the Bulgarian Academy of Sciences.

The second chapter, entitled "The Movement for New Education", examines the emergence and development of the new education movement in Europe in the late 19th and early 20th centuries, which later became a *global movement for the modernization of education* and brought together some of the most prominent figures of the era. The emergence of the first "new schools" in Europe and the attempts to consolidate the movement are traced; the emergence of the concept of "new education"; the characteristics of the new schools (Adolphe Ferrière's 30 points); the emergence of the International League for New Education (New Education Fellowship), its principles and goals, structure and membership in it.

As a representative of the International League for New Education for Bulgaria, Dimitar Katsarov was in constant contact with its leadership (of which he was a part): kept a lively correspondence, exchanged books, magazines and articles. Dimitar Katsarov regularly participated in the congresses of the International League for New Education and through his magazine "Svobodno vaspitanie" ("Free Education", 1922-1944) helped to promote the movement in Bulgaria. He was the initiator and leading figure in the established Bulgarian section of the International League for New Education.

With all his activity as a university lecturer, scientist and public figure Dimitar Katsarov strived to renew the educational work in our country in the spirit of new pedagogical ideas, including *preschool education*. One of the main highlights of the monograph is the *course for*

the training of children's teachers organized and led by him, which lasted from 1933 to 1942 (pp. 77-87). The organization of the course, the content of the theoretical and practical training of the future teachers and the achieved results are presented in detail. Attached is a list of lecturers and lecture courses, as well as the rules of the course (pp. 242-244).

The photo material in the appendix is from the fund of Dimitar Katsarov in Scientific archive of the Bulgarian Academy of Sciences. For the most part, these are previously unpublished photos that illustrate the various stages of his life. Attached are photos of Dimitar Katsarov with students from the course for training children's teachers (one of them is with Edouard Claparède).

5. Terziyska, M. Literary and educational activity of the Rila Monastery (From the 10th century until the Liberation). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2009, 216 c. ISBN 978-954-07-2885-8; COBISS.BG-ID - 1230537956

The monograph is a comprehensive study of the centuries-old literary and educational activities of one of the most important centers of the Bulgarian language and culture - the Rila Monastery. The aim is “to trace the continuity and succession in the development of this activity, to clarify its pedagogical dimensions and to highlight its importance for the development of education and pedagogical thought in Bulgaria.” The research is based on a wide range of sources - manuscripts and archival materials, published documents, information in the Revival press.

The structure of the book includes a preface, three chapters, a conclusion, a bibliography and an appendix. A dictionary of some specific, lesser-known terms typical of liturgical literature has been added.

Tracing the development of the literary and educational activities of the monastery from its founding in the 10th century to the Liberation (1878), its importance in the cultural history of Bulgaria for ten centuries is highlighted. In a time of state and cultural upsurge and in a time of oppression and trials, the Rila Monastery remained a center of literature and enlightenment. Responding to public needs, the monastery with its activities for the dissemination of writing plays an important role in the Bulgarian Revival and contributes to the establishment of the Revival educational ideal and the spread of literacy and education among all segments of the population. With this activity it played the role of a bridge between different epochs and generations, a powerful fortress in the “state of the spirit“, which preserved the Bulgarian spirit and culture.

III. Studies in peer-reviewed and indexed journals:

- 6. Terziyska, M. Childhood History as a New Direction in Psychohistory (Loyd deMause's Theory). - Strategies for policy in sciences and education, XXI, issue 4 (2013), pp. 460–486 (28 p.)**

The present paper aims at revealing Loyd deMause's Theory about history of childhood. It traces the stages in the development of childhood history as a direction in psychohistory at the end of XIX and XX century, as well as the basic principles in Loyd deMause's Theory: his views about psychohistory, evolution of childhood, the development stages of childhood history and education styles. The positive and negative aspects of deMause's theory are differentiated, as well as its role for the development of childhood history as a new research field.

- 7. Terziyska, M. Discovering the childhood as a cultural and historical phenomenon. - Pedagogy, 84, № 5 (2012), pp. 779–795 (17 p.)**

The purpose of this paper is to present the concept of childhood in the monograph of Philippe Aries "L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime" (1960), which includes three main ideas. First, in the "old traditional society" the duration of childhood is reduced to its earliest period. Second, the socialization of children is achieved out of the family. Third, serious changes in attitudes towards children and childhood take place at the end of the seventeenth century. These changes are associated with the development of schools. Development of school education and the emergence of parental love – two sides of the same process which has led to children becoming the central figures in their families. Philippe Aries shows that childhood has its own history and that is its greatest merit. Moreover, the same people may have in the course of history different cultures of childhood. Childhood is a concept which has a complex social and cultural content and Philippe Aries shows how the specific culture "discovers" the phenomenon of childhood.

- 8. Terziyska, M. Cultural and educational role of the Rila Monastery in the history of Bulgaria (X-XIX centuries). A bridge between eras, generations and cultures. In: "History of Education and Childrens' Literature", XI/ 2 (2016), pp. 11-25 (15 c.). ISSN 1971-1093 (print); ISSN 1971-1131 (online)**

The Rila Monastery is the oldest and largest Bulgarian monastery, permanently connected to the historical fate of the Bulgarian people since its foundation in the tenth century until the liberation (1878). It has had a great importance in the cultural life of the Bulgarians during the entire period of its existence, but it was especially important during Ottoman rule and Renaissance (10th-19th c.). One of the most important prerequisites for that is the cult of its founder St. Ivan Rilski who was recognized not only as a Bulgarian but as a Balkan and a Slavic saint as well. It is essential that the status of the Rila Monastery as stauropegial (patriarchal). Having outgrown the nature of a cult center in the Middle Ages, the Rila Monastery became a national cultural center during the Renaissance and a factor of communication between Bulgarian and other Balkan and Slavic peoples until the liberation. The Rila writers, among whom is Neofit Rilski, are part of that powerful educational movement for reforms in education, on the basis of which the educational work in our country after the Liberation is built and the foundations of pre-school education are laid.

9. Terziyska, M. The example of Europe and the pedagogical ideas of the Bulgarian writers during the Bulgarian National Revival (XVIII – the first half of the XIX century). *Espacio, Tiempo y Educaciyn*. Vol. 4, n. 1 (2017), pp. 1-16 (15 c.) ISSN 2340-7263

This article aims to explore and analyze the essence and nature of the pedagogical thought in Bulgaria during the Bulgarian National Revival as a basis for educational reform. Objectivity requires pedagogical ideas to be considered in the context of overall socio-political and cultural life in the country on the one hand, and amid universal spiritual revival in Europe on the other. These tasks could be undertaken by a major international study, which is why we review some of the questions highlighting this topic – the positive example of Europe on educational thought in the country presented by Bulgarian writers in the 18th century through the first half of the 19th century. The achievements of free European nations developing in all spheres of life were perceived by Bulgarian Renaissance writers as an incentive to overcome the age-old material and spiritual backwardness of the Bulgarians by the power of knowledge. In their activity they proceeded from a clearly motivated purpose: to contribute by educating citizens about spiritual awakening and rise of the Bulgarian nation. According to them, mass secular education in their native language was the road that would take the Bulgarians from their present slavery and provide them with material and spiritual wellbeing, like in other European nations. The need for secular books and secular schools to be taught in the mother

tongue was one of the main ideas of Bulgarian writers during the Renaissance. Their mouthpieces were mainly clergymen, who perceived their role as national leaders and educators. Alongside the emerging secular intelligentsia, they actively contributed to the spiritual and cultural advancement of the Bulgarian nation and its integration into European civilization. An enlightened, free and independent Bulgaria was the ideal of our Renaissance leaders Paisij Hilendarski, Georgi S. Rakovski and Hristo Botev. While the revolutionary figures from the late 19th century thought that this could be achieved through armed struggle, the writers from the 18th and early 19th centuries were convinced that the power of knowledge would transform the Bulgarian nation, which would equal or surpass other Balkan, Slavic and European nations in terms of education and incorporate them. The Bulgarian writers of the 18th and early 19th centuries vocalised the general aspiration for national awakening through education. Through their literary and educational activities, the Bulgarian National Revival was rooted in and approved a new educational ideal, subject to the struggle for national self-determination.

V. Studies in peer-reviewed scientific journals:

10. Terziyska, M. Training of the doctorants of Social and Humanitarian Sciences in the context of the Bologna process. – Strategies for policy in sciences and education, XVI, 3 (2008), pp. 241–266 (26 p.) ISSN - 1310-0270; COBISS.BG-ID - 1119928292

The article observes the problems and achievements in organising the training of the doctorants in Europe and Bulgaria in the context of the Bologna process. The structures, which take responsibility for integral instruction of the doctorants according to European documents, are the doctoral schools. Some of the existing doctoral schools in Europe and the positive examples in Bulgaria are examined in the article.

Reporting the importance of the social and humanitarian sciences (including pedagogical) for development of the human potential and the society all round, the article pays attention to specifics, differences and defects of the doctoral training in social and humanitarian sciences, as well as the guidelines of development in these area.

11. Terziyska, M. The preparation of doctoral students in the Department of Educational Sciences at the University of Padua. - Strategies for policy in sciences

and education, XVII, 1 (2009), pp. 78–101 (23 p.) ISSN - 1310-0270; COBISS.BG-ID - 1119928292

The article presents the organization for the training of the doctoral students in the Department of educational sciences at the University of Padue, Italy. The aim of the Doctor's school, as new organisational form, is to develop, organise and conduct a complete training of the doctoral students. The Doctor's school propose instruction in the area of the experimental and applied researches, school systems and didactic methods, educational models and practices.

12. Terziyska, M. The new education movement. – Strategies for policy in sciences and education, XVIII, 2 (2010), pp. 143–163 (21 p.) ISSN 1310-0270; COBISS.BG-ID - 1119928292

Over the past decades there is an increasing interest in the problems of the history of the New Education movement in Europe and the world. This article fits in this research field, and aims to present a comparative plan of the history of the movement for new education abroad and in our country by the end of 19th and the first decades of the 20th century which covers preschool and school education and includes such prominent names as Maria Montessori, Ovide Decroly, Edouard Claparède and many others. Particular attention is paid to the terminology related to defining this complex movement of this complex movement. Although in historical and contemporary plan there is no complete unity in the name of the movement and the different language groups, the generic term “New education” is endorsed by the followers of the movement for New education in Bulgaria.

13. Terziyska, M. Teaching of religion and preparation to the teachers of religions (European Framework). – Strategies for policy in sciences and education, XVIII, 3 (2010), c. 220–242 (23 p.) ISSN - 1310-0270

The main purpose of this article is to present the concept of official European institutions for the teaching of religions and the preparation of teachers of religions in terms of increasing cultural and religious diversity of united Europe. Against the background of contemporary European context on the teaching of religions and the basis of recent international documents and comparative research on the problem, a tentative European framework, including conditions for quality multicultural education in other religions and beliefs in public schools is outlined. Modern secular European research centers for teaching of religions and for

preparation of qualified teachers and also the main challenges facing European countries in this regard are presented.

14. Terziyska, M. La storia dell'infanzia come un nuovo campo scientifico e di studio dopo Aries. *Quaderni di Intercultura*, Anno IX/2017, pp. 163-189 (26 p.) ISSN 2035-858X, DOI 10.3271/M56 (26 p.). (The history of childhood as a new scientific and study field after Aries)

The article deals with the socio-cultural nature of childhood, its social and psychological functions, as well as the genesis and the development of scientific interest towards childhood since 1930s. The contribution of Russian psychology during the same decade as well as cultural anthropology, etc. have been presented. The development of history of childhood as a new direction in historical science after Philippe Ariès and Lloyd deMause has been viewed along the following lines: collective international researches in history of childhood; creation of research academic centres; organization of international colloquiums, conferences and seminars; publishing of magazines; academic courses in history of childhood. The state of research in history of childhood in Russia and Bulgaria has also been a subject of research.

VI. Articles in peer-reviewed scientific journals:

15. Terziyska, M. Development of pedagogical education in Geneva. – *Pedagogy*, XVI, 3 (2006), pp. 98–110 (13 p.) ISSN 0861-3982; COBISS.BG-ID - 1119662308

During the last decade of the 20th century in some countries of Western Europe (France, Germany, Switzerland) a new research trend is unfolding, which deals with the history of the science of education and its relation to the professional training of teachers. This article aims at studying this process in Switzerland, where many prominent Bulgarian professors in pedagogy received their education or training.

16. Terziyska, M. Concepts for the Catholic school according to official Vatican documents. – *Pedagogy*, XVI, 6 (2006), pp. 91–104 (14 p.) ISSN - 0861-3982

The article examines the change in the attitude of the Catholic Church towards upbringing and education after the Second Vatican Council (1962-1965), presented in a number of important documents of the Congregation for Catholic Education.

From the 1920s to the 1950s, as a result of contemporary socio-political crises, the Catholic Church began to look at upbringing and education with renewed interest. The

Christian-inspired Catholic pedagogy was formed, which has different figures and different directions. One of the basic principles of Christian upbringing, especially in school, is the right of every person to education. The distinctive features of the Catholic school are pointed out: the complete education of the child is carried out through systematic and critical assimilation of the cultural heritage; moreover, its specific nature is that it is a school of the Christian Catholic community. It is based on the belief that the formation of man and the Christian are inseparable.

17. Terziyska, M. The role of Geneva in the formation of Dimitar Katzarov as a Scientist-Pedagogue. – Pedagogy, XIX, 5-6 (2009), pp. 132–143 (12 p.) ISSN - 0861-3982; COBISS.BG-ID - 1119662308

On the basics of the documents relating to the Genevian period of Dimitar Katzarov (1904 – 1910), kept in the Scientiphique Archives of the Bulgarian Academy of Sciences, the article aims to reveal the factors, which exert an influence upon his formation as a Scientist-Pedagogue: his studies in the University of Geneva; the role of his teacher Prof. Edouard Claparede for Dimitar Katzarov taking interest in psychology and pedagogy and the new modern approaches to the problems of education which he later applied both in his teachings at Sofia University in Bulgaria and his practical courses for teachers of children and children with special educational needs.

VII. Studies in peer-reviewed online journals:

18. Terziyska, M. Children without childhood in history and today. – Bulgarian magazine for education, 1, 2013, pp. 15–51 (37 p.) ISSN 1314 – 9059
http://www.elbook.eu/images/St22_terziiska_istoria_na_isostavenite_deca.pdf

Abandonment is a centuries-old social phenomenon, which primarily affects newborns and children in early childhood. The practice of child abandonment continued through the Middle Ages, when their care is institutionalized. More and more orpahages, asylums and hospitals for abandoned children were to be found in many capital European cities. Abandonment is one of the worst plagues in modern society; the reasons for this are varied, mainly of economic, psychological, health and social nature. Contemporary European policy for the prevention and deinstitutionalization of care for abandoned children today marks the positive trends in many countries, including Bulgaria.

- 19. Terziyska, M. Will childhood disappear? – Bulgarian magazine for education, 1, 2015, pp. 104-160 (57 p.) ISSN 1314 – 9059;
http://www.elbook.eu/images/Milka_Terziiska.pdf**

The disturbing idea that childhood was disappearing emerged at the end of the 20th century. It was triggered by some contemporary events, amongst which the development of devices for mass communication and the invasion of new technologies in people's everyday life. Is childhood really disappearing and will it disappear completely? Based on contemporary research in that area (psychology, childhood ethnography, childhood sociology, childhood history), this article shows the cultural-historical nature of childhood and tries to outline the future of this social phenomena.

- 20. Terziyska, M. Lidia Stoyanova and the method of Maria Montesori in Bulgaria. – Bulgarian magazine for education, 2, 2017, pp. 33–62 (30 p.) ISSN 1314 – 9059.
<https://www.elbook.eu/images/2-M.Terziiska%20-2-2017%20.pdf>**

Based on archival material (above all Lydia Stoyanova's book "My Path in Pedagogy to the Hearts of Children"), the article reviews the main stages in the application of the Montessori method in Bulgaria in the 1930s. One of the main distributors of this method in our country during this period is Lydia Stoyanova, who has given 45 years of her life to the education and training of children with special educational needs. Having graduated the Marie Montessori course in Rome in 1930, she promoted this method in Bulgaria from the pages of the "Svobodno vazpitanie" magazine ("Montessori Page") and for the first time tried to apply it to her work with "mentally-distant" children in "N. Mihailovski" school in Sofia (and then with normal children in the kindergarten at V.P. Kuzmina's school). Later on she continued her work at much better conditions in the experimental school "St. St. Cyril and Methodius", where the two main factors - the environment and the didactic material - were already present, and she had the opportunity to develop her creative talent as a pedagogue.

Apart from the main stages in the application of the Montessori method by Lydia Stoyanova in Bulgaria in the 1930s, main publications in the "Free education" are presented, in which she theoretically reflects on her work.

- 21. Terziyska, M. Formation of information culture in preschool age: theoretical fundamentals. - Bulgarian magazine for education, 1, 2020, c. 33-53 (21 c.). ISSN 1314 – 9059. <https://www.elbook.eu/images/3-Terziyska-1-2020.pdf>**

The article outlines some general theoretical positions related to the problem of forming the foundations of the information culture of preschool children in the family and in the educational process in kindergartens. The urgency of the problem of forming the information culture of modern man as a higher level of education is emphasized.

Based on the psychological and pedagogical characteristics of preschool children, the following issues are considered: the specific features of information culture and the role of adults of forming the foundations of their information culture and the role of adults (family and pedagogues) in this process; the conditions for its successful implementation in the family; the stages in working with information; the characteristics of the information culture of preschool children; the pedagogical components of information culture of the personality; the general methodological principles in the formation of the information culture; protecting children's health from destructive information.

VIII. Papers from scientific conferences, congresses and symposia (proceedings):

- 22. Terziyska, M. (co-authored with Stefan Stefanov). Universal education - a panacea for humanity (Comenius' socio-pedagogical utopia). – In: Knowledge society and education for all. Jubilee Scientific Session 10 Years of the Journal “Strategies for policy in sciences and education”, February 21-22, 2003, Sofia, pp. 219–222 (4 p.). ISBN 954-9783-54-5; COBISS.BG-ID - 1040608484**

The report examines a little-known work by Jan Amos Comenius, the “Universal Council for the Improvement of Human Affairs”, whose ideas are aimed at creating a more perfect world for all mankind. Comenius firmly believes in the unlimited possibilities of the human mind, which, in order to develop, needs universal education - for everyone, in everything and in every way. In this work, he examines universal education not only in childhood and adolescence, but also in all human life - from birth to death and thus reaches the current idea of lifelong learning. The four-level scheme of the school system proposed in the “Great Didactics” is undergoing a change and is becoming a comprehensive system of eight levels of schools, the first levels of which are for children of preschool and primary school age. The school is the most important institution for dealing with human affairs (“workshop for humanity”). Once even one child is left out of school, it is no longer universal.

- 23. Terziyska, M. (in co-authorship with St. Stefanov). The influence of the ideas of the “New education” in Bulgaria in the first half of the 20th century. - In: Sb. Education**

and Art, vol. IV, University Publishing House “Bishop Konstantin Preslavski”, Shumen 2005, pp. 117–123 (7 p.) ISBN 954-577-218-2

The study is devoted to an important problem in the history of the Bulgarian education – the influence of the ideas of a pedagogical movement, called “New education” in Bulgaria during the first half of the 20th century. Moreover, the study examines the activity of the Bulgarian section of International League for New education.

24. Stefanov, St. et Terziyska, M. L’influence des idées de l’éducation nouvelle sur l’émergence et le développement des disciplines pédagogiques en Bulgarie (fin du 19e - première moitié du 20e siècle). In : – *Passion, Fusion, Tension. New Education and Educational sciences - Education nouvelle et Sciences de l’éducation (end 19th-middle 20th century - fin 19e-milieu 20e siècle)*. Bern, Peter Lang, 2006, pp. 223–252 (30 c.) ISBN 3-03910-983-9; US-ISBN 0-8204-8375-3; ISSN 0721-3700

The paper examines the influence of the ideas of the movement for new education on the creation and development of the main pedagogical disciplines in Bulgaria in the late 19th - first half of the 20th century. Based on rich archival material, the way in which pedagogy is developed and established as a science and university discipline in the context of socio-political, economic and cultural life in Bulgaria during this period is traced. The main factors involved in the creation of pedagogical disciplines are considered, their creative path and career development are traced, as well as their contributions to the development of university pedagogy. The institutionalization of pedagogy as a science is considered in relation to the training of future teachers - students of pedagogy at Sofia University and in the existing at that time courses for the training of children's teachers.

25. Terziyska, M. The habilitation work of Dr. Petar Noykov “On the psychological nature of Jesuit education”. – In: 120 years of Sofia University “St. Kliment Ohridski ” and development of pedagogical science. Reports of the Sixth Autumn Scientific Conference of FNPP, Sofia, November 21-22, 2008, pp. 666–671 (6 p.) ISBN 978-954-8846-04-02

The report presents a little-known and unfinished work of Peter Noykov, left in a manuscript – “On the psychological nature of Jesuit education”, clarifying the motives for writing it and tracing its content.

Based mainly on German and French sources and *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu* (1599) - the document that defines the foundations of the educational system of the Jesuits, P.Noykov's study examines the psychological aspects of Jesuit education and seeks an answer to the question of whether this education is active or passive.

26. Terziyska, M., St. Stefanov. Free education or pedagogical anarchism (Reflections of the antinomy freedom-anarchy in the Bulgarian pedagogical literature in the first half of the XX century). – International University Seminar for Balkan Studies and Specializations - XVIII INTERNATIONAL ROUND TABLE, Balkanistic forum, XX, № 1, 2011, pp. 79-88 (10 p.) ISSN 1310-3970 (print); 2535-1265 (online). COBISS.BG-ID - 1239576548

The movement for new education is one of the most powerful and alternative directions in pedagogical practice in the first half of the 20th century, whose goal is to adapt the school to the new needs of modern society.

The report examines the role of the “Free Education” magazine edited by Prof. Dimitar Katsarov for the dissemination of the ideas of the new education in Bulgaria. The magazine publishes articles in the following areas: the application of the new experimental pedagogy and child psychology in education; practical attempts to reform education; new directions in pedagogical thought; working with children with special educational needs, gifted, “criminal and abandoned” children; preschool education; teacher training, etc.

Attention is also paid to the critics of the new education by the so-called “Marxist” or “social-democratic” pedagogy (T. Pavlov, T. Samodumov, etc.).

27. Terziyska, M. The Prof. Dimitar Katsarov's course for preparation of children's educators. – In: Jubilee International University Conference "130 Years of Preschool Education". Collection of reports. University Publishing House “St. St. Cyril and Methodius”, Veliko Tarnovo, 2012, 74–79 (6 c.) ISBN 978–954–524–842–9

Based on archival materials, this paper presents Prof. Katsarov's course for preparation of children's educators that existed from 1933 to 1942, namely its organization, the content of the theoretical and practical training of future teachers, the achievements and results of school work.

28. Terziyska, M. History of Childhood: 50 years after Philip Aries (Anniversary of a book). – In: The Jubilee History. Proceedings of the summer seminar in Kiten June 25-29, 2012 S., Vanyo Nedkov Publishing House, 2012, pp. 209–219 (11 p.) ISBN 978-954-9462-77-7

This paper presents a brief overview of the current state of research abroad in the field of the history of childhood - a scientific field that began more than half a century ago by the French historian Philippe Ariès with his book "L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime" (1960). It also outlines the guidelines for future work in this scientific field in Bulgaria.

29. Terziyska, M. (co-authored with Stefan Stefanov). Sources for the history of childhood and youth: a student album from 1900. In: The science of cultural and historical heritage - scientia "incognita". Jubilee Scientific Conference on the Occasion of the 10th Anniversary of the Establishment of the Department of Cultural and Historical Heritage at the University of Library Science and Information Technology, Sofia, October 10, 2014, compiled by Georgetta Nazarska, About the Letters, Sofia, 2014, pp. 113-122 (10 p.) ISBN 978-619-185-150-8

The paper addresses the problem of the sources for the history of childhood and youth as part of the cultural heritage of our country. An extremely interesting source, a handwritten school album from 1900 which belonged to a male student from Pleven high school, is presented. The album represented a “snapshot” of the then young community with its interests, social bias, emotions, citizenship and even the level of literacy and literary scholarship.

30. Terziyska, M. History of Childhood as a new research field (sources). – In: History of Education - New Research, Unique Cultural Values and Museum Collections. Innovative forms of presentation. International Scientific Conference, Gabrovo, 2014, pp. 68-75 (8 p.) ISBN - 978-954-490-468-5; COBISS.BG-ID - 1273604580

The history of childhood is a relatively new interdisciplinary scientific field. In recent decades, there has been a raised interest in it in Europe and the United States. The report reviews different issues related to the history of childhood as well as various methods of studying and exploring it. Emphasis is placed on different types of collections, i.e. museum, private, etc.

which serve as sources for the study of childhood history. Emphasis is placed on collections (various collections - museum, private, etc.) as sources for the study of childhood history.

IX. Review

31. Terziyska, M. Presentation of Dorena Caroli's monograph "Per una storia dell'asilo nido in Europa tra Otto e Novecento". – *Pedagogy*, LXXXVII, № 4, 2015, pp. 583-588 (6 p.). ISSN 0861-3982 (Print); ISSN 1314-8540 (Online)

The review is based on Dorena Caroli's monograph "Per una storia dell'asilo nido in Europa tra Otto e Novecento". It is the first study, based on a rich bibliography in several languages, investigating the birth and development of day nurseries in several European countries (France, England, Germany, Russia and Italy) within a century - from the mid-nineteenth to the eve of World War II.